

**Evropska komisija
protiv rasizma i netolerancije**

**Izvještaj o Bosni i
Hercegovini**

Usvojen 25.juna 2004.

Strazbur, 15. februar 2005.

Za dalje informacije o radu Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) i o drugim aktivnostima Vijeća Evrope u ovom domenu, molimo da kontaktirate:

Secretariat of ECRI
Directorate General of Human Rights – DG II
Council of Europe
F - 67075 STRASBOURG Cedex
Tel.: +33 (0) 3 88 41 29 64
Fax: +33 (0) 3 88 41 39 87
E-mail: combat.racism@coe.int

Posjetite našu web stranicu: www.coe.int/ecri

SADRŽAJ

PREDGOVOR	4
OPŠTI REZIME	5
ODJELJAK I: PREGLED STANJA	6
MEĐUNARODNI PRAVNI INSTRUMENTI	6
USTAVNE ODREDBE I DRUGE OSNOVNE ODREDBE.....	7
ODREDBE KRIVIČNOG ZAKONA	8
ODREDBE ZAKONA O PARNIČNOM I UPRAVNOM POSTUPKU	10
RAD PRAVOSUDNIH TIJELA.....	10
SPECIJALIZIRANA TIJELA I DRUGE INSTITUCIJE	11
IZBJEGLICE I RASELJENE OSOBE	12
PRIHVAT I STATUS OSOBA BEZ DRŽAVLJANSTVA.....	13
- Izbjegllice i azilanti.....	13
PRISTUP JAVNIM SLUŽBAMA	14
- Pristup socijalnim službama	14
- Pristup obrazovanju.....	15
OBRAZOVANJE I EDUKACIJA/PODIZANJE SVIJEŠTI	17
ZAPOŠLJAVANJE	18
UGROŽENE GRUPE	18
- Romi	18
- Manjinski povratnici	19
- «Nekonstitutivni» narodi	21
- Žrtve trgovine ljudima	22
ANTISEMITIZAM	22
PONAŠANJE SNAGA REDA I ZAKONA	22
PRAĆENJE STANJA U ZEMLJI	23
MEDIJI	24
ISKORIŠTAVANJE NACIONALIZMA U POLITICI	24
II ODJELJAK: PITANJA OD POSEBNOG INTERESA.....	25
POLOŽAJ ROMSKOG STANOVNIŠTVA.....	25
POTREBA ZA POSTEPENIM KRETANJEM U PRAVCU PRIZNAVANJA PUNOG BOSANSKOG DEMOKRATSKOG GRAĐANSTVA	29
BIBLIOGRAFIJA	31

Predgovor

Evropska komisija protiv rasizma i netolerancije (ECRI) osnovana je od strane Vijeća Evrope. Ona predstavlja nezavisno tijelo za praćenje ljudskih prava, specijalizirano za pitanja koja se odnose na rasizam i netoleranciju. Sastavljena je od nezavisnih i nepristranih članova, koji se imenuju na osnovu visokog moralnog autoriteta i priznate stručnosti u rješavanju problema rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije.

Jedan od temeljnih stubova programa rada ECRI-a je pojedinačni pristup svakoj zemlji, u okviru kojeg se analizira situacija u pogledu rasizma i netolerancije u svakoj od država članica Vijeća Evrope i daju sugestije i prijedlozi za rješavanje uočenih problema.

Kod ovog pojedinačnog pristupa sve se države članice Vijeća Evrope ravnopravno razmatraju. Rad se odvija u ciklusima od 4-5 godina, pri čemu se godišnje razmatra 9-10 zemalja. Prvi krug izvještaja bio je dovršen krajem 1998., a drugi krug krajem 2002.godine. Treći krug izvještaja započet je u januaru 2003.godine. Prema tome, ovaj krug izvještaja o pojedinačnim zemljama uključuje pripremu izvještaja o situaciji u pogledu rasizma i netolerancije u Bosni i Hercegovini po prvi put.

Metode rada kod sastavljanja izvještaja obuhvataju analize dokumenata, kontaktnu posjetu dotičnoj zemlji i nakon toga povjerljivi dijalog sa državnim vlastima.

Izveštaji ECRI-a nisu rezultat istraga ili sudskih dokaza. Oni predstavljaju analize koje se zasnivaju na velikom broju informacija prikupljenih iz širokog kruga raznih izvora. Dokumentarne studije se zasnivaju na velikom broju domaćih i međunarodnih pisanih izvora. Posjeta na licu mjesta omogućava direktne susrete sa krugovima zainteresiranih strana (vladinih i nevladinih) u cilju prikupljanja detaljnih informacija. Proces povjerljivog dijaloga sa državnim vlastima omogućava ovim potonjim, ukoliko to smatraju neophodnim, da predlože izmjene i dopune nacrt izvještaja, u cilju ispravljanja svih eventualnih materijalnih grešaka u izvještaju. Na kraju ovog dijaloga, ukoliko to žele, državne vlasti mogu zahtijevati da njihova gledišta budu priložena u dodatku konačnog izvještaja ECRI-a.

Izveštaj koji slijedi sastavljen je od strane ECRI na vlastitu punu odgovornost. On se odnosi na situaciju do 25. juna 2004. godine, a svi događaji nakon tog datuma nisu obuhvaćeni analizom, niti uzeti u obzir u zaključcima i prijedlozima ECRI-a .

Opšti rezime

Bosna i Hercegovina je preduzela čitav niz pozitivnih koraka u pravcu borbe protiv rasizma i netolerancije. Ovi koraci uključuju ratifikaciju velikog broja relevantnih međunarodnih pravnih instrumenata, uključujući i Protokol br.12 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava. Proces povrata imovine ljudi koji su bili raseljeni tokom rata je skoro u potpunosti dovršen. Postignut je izvjestan napredak u pravcu osiguravanja zastupljenosti Bošnjaka, Hrvata i Srba u političkim, upravnim i pravosudnim institucijama širom cijele zemlje. Preduzete su određene inicijative za rješavanje položaja drugih grupa stanovništva koje čine bosanskohercegovačko društvo, kao što je usvajanje Zakona o zaštiti prava nacionalnih manjina i Akcionog plana čiji je cilj zadovoljavanje obrazovnih potreba romske djece i djece drugih nacionalnih manjina. Takođe su preduzete inicijative protiv trgovine ljudskim bićima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Međutim, u zemlji i dalje uporno traju teški problemi sa rasizmom i rasnom diskriminacijom (uključujući etničku i vjersku diskriminaciju), kao i sa segregacijom, često kao rezultat nacionalističke politike koju slijede nacionalne političke stranke. Takvi problemi otežavaju položaj određenih grupa unutar društva, koje u cjelini trpi posljedice vrlo teških poslijeratnih društveno-ekonomskih uslova. Te grupe obuhvataju: manjinske povratnike, populaciju Roma čiji položaj krajnje marginalizacije posebno zabrinjava ECRI, druge nacionalne manjine, te ostale pojedince koji se ne mogu ili ne žele identificirati sa ovim kategorijama. Problemi direktne i indirektno diskriminacije i segregacije prevladavaju praktično u svim oblastima života, a naročito u oblasti obrazovanja, zapošljavanja, rješavanja stambenih pitanja i pristupa zdravstvenim uslugama i socijalnoj zaštiti. Jaka veza koja trenutno postoji između ostvarenja prava i etničke pripadnosti otežava onima koji ne pripadaju etničkim grupama koje prevladavaju na lokalnom ili nacionalnom planu da imaju pristupa pravima i mogućnostima u mnogim od ovih oblasti.

U ovom izvještaju, ECRI preporučuje da vlasti Bosne i Hercegovine preduzmu aktivnosti u čitavom nizu oblasti, uključujući: potrebu da se usavrši postojeći zakonsko-pravni okvir borbe protiv rasizma i rasne diskriminacije i da se osigura njegova provedba; potrebu da se osigura etnička raznolikost u političkim, upravnim i pravosudnim institucijama širom cijele zemlje; potrebu da se razriješi položaj romskog stanovništva, uključujući tu i one mjere koje su specifično usmjerene na njih kao ciljnu grupu; potrebu da se osigura da one osobe koje ne pripadaju etničkim grupama koje prevladavaju na lokalnom ili nacionalnom planu u praksi imaju pristupa pravima i mogućnostima u svim oblastima života; te potrebu za postepenim udaljavanjem od pristupa koji se u velikoj mjeri zasniva na etničkoj pripadnosti i kretanjem u pravcu priznavanja punog bosanskog demokratskog građanstva.

ODJELJAK I: PREGLED STANJA

Međunarodni pravni instrumenti

1. Bosna i Hercegovina je potpisala i ratificirala mnoge međunarodne instrumente koji su relevantni na polju borbe protiv rasizma i netolerancije. Prilikom pristupanja Vijeću Evrope u aprilu 2002.godine, Bosna i Hercegovina se obavezala da će u roku od godinu dana po prijemu u članstvo Vijeća Evrope ratificirati Evropsku konvenciju o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda, Protokol br.12 Evropske konvencije o zaštiti ljudskih prava i osnovnih sloboda i Evropsku konvenciju o sprječavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja. ECRI pozdravlja činjenicu da je Bosna i Hercegovina ratificirala ove instrumente. ECRI takođe pozdravlja činjenicu da je Bosna i Hercegovina pristupila Okvirnoj konvenciji o zaštiti nacionalnih manjina u februaru 2002.godine.
2. Prilikom pristupanja Vijeću Evrope, Bosna i Hercegovina se takođe obavezala da će potpisati Evropsku socijalnu povelju u roku od dvije godine i ratificirati ju čim prije bude moguće, te da će u međuvremenu nastojati provoditi politiku u skladu sa principima koje ta povelja sadrži. Nadalje, Bosna i Hercegovina se takođe obavezala da će potpisati i ratificirati, u roku od dvije godine, Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima i Konvenciju o kibernetičkom kriminalu. ECRI bilježi činjenicu da je Bosna i Hercegovina potpisala (revidiranu) Evropsku socijalnu povelju 11. maja 2004.godine. Međutim, vlasti navode da sadašnji socio-ekonomski uslovi u zemlji čine krajnje problematičnom provedbu odredbi sadržanih u ovom instrumentu. Bez obzira na to, ECRI snažno potiče vlasti Bosne i Hercegovine da nastave sa radom u ovom domenu kako bi ratificirale ovaj instrument i u međuvremenu nastojale provesti principe sadržane u toj povelji. ECRI konstatira da Bosna i Hercegovina još uvijek nije potpisala Evropsku povelju o regionalnim ili manjinskim jezicima i preporučuje da se ovaj instrument ratificira bez odlaganja. Bosna i Hercegovina takođe još uvijek nije potpisala Konvenciju o kibernetičkom kriminalu. ECRI preporučuje da vlasti Bosne i Hercegovine ratificiraju ovu konvenciju i njen dodatni protokol koji se odnosi na uvrštavanje djela rasističke i ksenofobne prirode počinjenih putem kompjuterskih sistema u krivična djela. Osim toga, ECRI podstiče vlasti Bosne i Hercegovine da ratificiraju Evropsku konvenciju o državljanstvu, Konvenciju o učešću stranaca u javnom životu na lokalnom nivou i Evropsku konvenciju o pravnom statusu radnika migranata.
3. Bosna i Hercegovina je potpisnica Međunarodne konvencije o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije (ICERD). ECRI preporučuje da vlasti Bosne i Hercegovine daju izjavu prema članu 14. ICERD-a, priznajući ovlast Komiteta za uklanjanje rasne diskriminacije da prima i razmatra saopštenja od strane pojedinaca i grupa osoba u kojima oni navode da je došlo do kršenja nekog od prava iz ove konvencije od strane države.
4. U Dejtonsko-pariškom Opštem okvirnom sporazumu za mir u Bosni i Hercegovini¹ kao dodatak Ustavu uvršteno je nekoliko međunarodnih sporazuma, koji su prema tome bili ugrađeni u domaći zakonsko-pravni sistem

¹ Dejtonsko-pariški Opšti okvirni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini bio je potpisan 14.decembra 1995.godine od strane Republike Bosne i Hercegovine, Republike Hrvatske i tadašnje Savezne Republike Jugoslavije, kao rezultat napora međunarodne zajednice na zaustavljanju rata u Bosni i Hercegovini.

prije njihove zvanične ratifikacije². Prema Ustavu su prava i slobode iz Evropske konvencije o ljudskim pravima direktno primjenjive u Bosni i Hercegovini i njima se daje prioritet u odnosu na sve ostale zakone (član II 2). Ustav takođe propisuje da Bosna i Hercegovina i oba entiteta³ moraju osigurati najviši nivo međunarodno priznatih ljudskih prava i osnovnih sloboda (član II.1).

Ustavne odredbe i druge osnovne odredbe

5. Ustav Bosne i Hercegovine, usvojen kao Aneks 4 Dejtonskog sporazuma, sadrži odredbe protiv rasne diskriminacije. Prava iz Evropske konvencije su taksativno nabrojana u članu II.2 Ustava kao osnovna prava koja moraju uživati sve osobe unutar područja Bosne i Hercegovine. Član II.4 propisuje da uživanje ovih prava i svih prava iz drugih pobrojanih međunarodnih instrumenata koji su po Dejtonskom sporazumu direktno primjenjivi u Bosni i Hercegovini moraju biti osigurana svim osobama, bez diskriminacije na osnovu, između ostalog, rase, boje kože, vjere, nacionalnog ili socijalnog porijekla i pripadnosti nacionalnoj manjini.
6. Član II.6 Ustava Bosne i Hercegovine propisuje da sve izbjeglice i raseljene osobe imaju pravo da se slobodno vrate u svoje domove. Te osobe imaju pravo da im se vrati imovina koje su bili lišeni tokom neprijateljstava od 1991. godine i da im se da naknada za svu takvu imovinu koja im se ne može vratiti.
7. Ustav Bosne i Hercegovine definira Bošnjake, Hrvate i Srbe, skupa sa «ostalim» kao konstitutivne narode Bosne i Hercegovine. U skladu sa djelimičnom odlukom Ustavnog suda od 30.juna i 1.jula 2000.godine⁴ (u daljem tekstu: Odluka o konstitutivnim narodima) Bošnjake, Hrvate i Srbe treba smatrati konstitutivnim narodima na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, bez obzira na entitet u kojem imaju mjesto boravka. ECRI primjećuje da su nakon ove odluke ustavi entiteta izmijenjeni i dopunjeni odlukama Visokog predstavnika⁵, kako bi se omogućila proporcionalna zastupljenost konstitutivnih naroda u političkim, upravnim i pravosudnim institucijama u cijeloj zemlji u skladu sa predratnim popisom stanovništva iz 1991.godine. U tom pogledu, ECRI konstatira činjenicu da je postignut određeni napredak u pravcu vraćanja etničke raznolikosti u čitavom nizu oblasti. To uključuje i političku zastupljenost - mada ima izvještaja da npr. zastupljenost Srba u Domu naroda Federacije

² Ovi instrumenti su: 1) Konvencija iz 1948.godine o sprječavanju i kažnjavanju zločina genocida; 2) Ženevske konvencije I-IV iz 1949.godine o zaštiti žrtava rata i Ženevski dodatni protokoli I i II iz 1977.godine; 3) Konvencija iz 1951.godine koja se odnosi na status izbjeglica i njen dodatni protokol iz 1967.godine; 4) Konvencija iz 1957.godine o državljanstvu udatih žena; 5) Konvencija iz 1961.godine o smanjenju broja apatrida; 6) Međunarodna konvencija iz 1965.godine o uklanjanju svih oblika rasne diskriminacije; 7) Međunarodni pakt iz 1966.godine o građanskim i političkim pravima i dodatni opcionalni protokoli iz 1966. i 1989.; 8) Pakt iz 1966.godine o ekonomskim, socijalnim i kulturnim pravima; 9) Konvencija iz 1979. o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena; 10) Konvencija iz 1984. protiv mučenja i drugih okrutnih, nečovječnih ili ponižavajućih načina postupanja ili kažnjavanja; 11) Evropska konvencija iz 1977.godine o sprječavanju mučenja i nečovječnog ili ponižavajućeg postupanja ili kažnjavanja; 12) Konvencija iz 1989. o pravima djeteta; 13) Međunarodna konvencija iz 1990. o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih porodica; 14) Evropska povelja iz 1992. o regionalnim ili manjinskim jezicima; 15) Okvirna konvencija iz 1994.godine o zaštiti nacionalnih manjina

³ Bosna i Hercegovina se sastoji od dva entiteta, Federacije Bosne i Hercegovine i Republike Srpske (član I.3 Ustava Bosne i Hercegovine). Osim toga, Bosna i Hercegovina uključuje jedinstvenu administrativnu jedinicu lokalne samouprave, Brčko Distrikt.

⁴ U 5/98 III

⁵ Visoki predstavnik ima zadatak da nadgleda provedbu civilnih aspekata Dejtonskog sporazuma u ime međunarodne zajednice, te da koordinira aktivnosti civilnih organizacija i institucija koje djeluju u Bosni i Hercegovini.

Bosne i Hercegovine (u daljem tekstu: Federacija) još uvijek nije zadovoljavajuća – ali isto tako i pravosuđe i policiju. ECRI međutim primjećuje da su mnoge javne institucije u cijeloj zemlji još uvijek u velikom stepenu jednonacionalne i da preostaje još mnogo toga da se uradi kako bi se osigurala etnička raznolikost u javnim institucijama na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine. U drugim dijelovima ovog izvještaja ECRI će se pozabaviti nepovoljnim položajem onih koji Ustavom se definiraju kao «ostali»⁶ u procesu osiguranja nacionalne mješovitosti u javnim institucijama Bosne i Hercegovine. Takođe će se pozabaviti potrebom za udaljavanjem, na duže staze, od sveobuhvatnog naglaska na etničkoj pripadnosti, koji u sadašnjem momentu prevladava u zemlji⁷. Međutim, kratkoročno i srednjoročno gledano, ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju etničku mješovitost u svim javnim institucijama Bosne i Hercegovine u skladu sa odlukom o konstitutivnosti naroda.

8. ECRI primjećuje da ustavi na nivou države i entiteta rezerviraju određene javne položaje za osobe koje pripadaju određenim etničkim grupama. Na taj način, osobe koje se ne izjasne kao pripadnici potrebne etničke grupe su zakonski spriječene da zauzimaju ove položaje⁸. Ova situacija se uglavnom odnosi na osobe koje se ne izjašnjavaju kao Bošnjaci, Hrvati ili Srbi, mada ECRI bilježi da su u nekim slučajevima i osobe koje pripadaju ovim grupama takođe zakonski spriječene da zauzimaju određene položaje⁹. Iako shvata da ovakva ustavna rješenja proizilaze iz Dejtonskog sporazuma i da su dakle bila od ključne važnosti za garantiranje mira i stabilnosti, ECRI smatra da će problem etnički diskriminatorne priroda ovih rješenja morati biti razriješen.
9. Općenitije gledano, ECRI je u različitim krugovima u Bosni i Hercegovini zabilježio rastuću svijest o potrebi da se provede revizija Ustava na nivou države, te da se nakon toga izvrši reforma ustava na entitetskim nivoima. U tom cilju, naglašava se potreba za širokim konsenzusom svih konstitutivnih naroda, kao i onih koji su za ta pitanja nadležni na entitetskom i državnom nivou. ECRI snažno podstiče vlasti Bosne i Hercegovine da promoviraju javne rasprave u ovoj oblasti i da osiguraju temeljito uključivanje u tu raspravu svih grupa koje čine društvo Bosne i Hercegovine, kako bi se osiguralo da ustavna rješenja omogućavaju sudjelovanje svih u javnom životu i da nemaju diskriminatornog učinka ni na jednu od manjinskih grupa.

Odredbe krivičnog zakona

10. Krivični zakon Bosne i Hercegovine, donijet na osnovu odluke Visokog predstavnika, koji je stupio na snagu u martu 2003. godine, sadrži odredbe kojima se zabranjuje diskriminacija od strane službenih osoba na osnovu, između ostalog, rase, boje kože, nacionalne ili etničke pripadnosti,

⁶ Vidi dole, Ugrožene grupe – “nekonstitutivni” narodi

⁷ Vidi dole, Potreba za postepenim kretanjem u pravcu priznavanja punog bosanskog demokratskog građanstva

⁸ Na nivou države npr. samo se Bošnjaci, Hrvati i Srbi mogu birati za članove tročlanog Predsjedništva Bosne i Hercegovine, Doma naroda Bosne i Hercegovine i zauzimati položaj predsjedavajućeg i zamjenika predsjedavajućeg oba doma Parlamenta Bosne i Hercegovine. Na entitetskom nivou npr. samo Bošnjaci, Hrvati i Srbi dolaze u obzir za mjesto predsjednika i potpredsjednika Federacije i predsjednika i potpredsjednika oba doma Parlamenta Federacije.

⁹ Npr. Srbi kojima je mjesto boravka u Federaciji i Bošnjaci ili Hrvati kojima je mjesto boravka u Republici Srpskoj ne mogu biti kandidati za članove tročlanog Predsjedništva Bosne i Hercegovine ili za Dom naroda Bosne i Hercegovine.

vjeroispovijesti i jezika i kojima se zabranjuje ograničavanje jezičkih prava građana od strane službenih osoba u odnosima građana sa vlastima (član 145/1 i 145/2). Krivični zakoni na entitetskom nivou sadrže odredbe protiv diskriminacije na sličnim osnovama od strane bilo kojeg pojedinca (član 162/4 Krivičnog zakona Republike Srpske i 177/4 Krivičnog zakona Federacije), kao i odredbe, iako različito formulirane¹⁰, protiv izazivanja nacionalne, rasne ili vjerske mržnje (član 390/1 Krivičnog zakona Republike Srpske) i član 163/1 Krivičnog zakona Federacije). Krivični zakoni oba entiteta takođe sadrže odredbe protiv ograničavanja prava građana da koriste svoj jezik ili pismo (član 163/1 Krivičnog zakona Republike Srpske i član 177/9 Krivičnog zakona Federacije) i odredbe protiv sprječavanja povratka izbjeglica ili raseljenih osoba (član 146 Krivičnog zakona Republike Srpske i član 178 Krivičnog zakona Federacije).

11. ECRI skreće pažnju vlastima Bosne i Hercegovine na svoju Opštu političku preporuku br. 7 o državnoj zakonskoj regulativi za suzbijanje rasizma i rasne diskriminacije¹¹ (u daljem tekstu: Opšta politička preporuka br. 7), u kojoj ECRI navodi odredbe, uključujući i odredbe krivičnog zakona, za koje smatra da bi trebale naći svoje mjesto u djelotvornim državnim zakonima za suzbijanje ovih pojava. Te odredbe se odnose posebno na: podsticanje na rasističko nasilje, mržnju ili diskriminaciju, rasističke uvrede i klevete, izražavanje rasističke ideologije, širenje ili distribuciju rasističkog materijala i poricanje ili opravdavanje zločina genocida, zločina protiv čovječnosti i ratnih zločina. U svojoj Opštoj političkoj preporuci br. 7, ECRI nadalje preporučuje da bi zakon trebao eksplicitno propisati da rasističke pobude predstavljaju otežavajuću okolnost u odnosu na sva krivična djela. ECRI preporučuje vlastima Bosne i Hercegovine da stalno preispituju djelotvornost odredbi krivičnog zakona namijenjenih suzbijanju rasizma i rasne diskriminacije i da ih dopune uzimajući u obzir Opštu političku preporuku br. 7.
12. Vlasti Federacije su izvijestile da su 2003. godine bila počinjena tri krivična djela iz člana 163. Krivičnog zakona Federacije, jedno djelo iz člana 177 i jedno iz člana 178. ECRI nema uvida u brojke u vezi provedbe odgovarajućih odredbi u Republici Srpskoj. Općenito međutim, nevladine organizacije izvještavaju da brojke koje se odnose na provedbu ovih odredbi u cijeloj zemlji ne odražavaju stvarnu situaciju i da su slučajevi diskriminacije, izazivanja rasne mržnje (uključujući i etničku ili vjersku mržnju) i krivičnih djela počinjenih iz rasističkih pobuda daleko brojniji nego što to ove brojke prikazuju. ECRI je posebno obaviješten da se obična krivična djela počinjena iz rasističkih pobuda (uključujući i etničke ili vjerske pobude) često krivično ne gone, a i kada se krivično gone, postupak se vodi na osnovu običnog krivičnog djela, te se prema tome zanemaruju rasističke pobude. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da poboljšaju provedbu postojećih odredbi Krivičnog zakona usmjerenih na suzbijanje rasizma i rasne diskriminacije. U tom cilju, ECRI naglašava da svi oni koji rade u okviru sistema krivičnog pravosuđa, a posebno policija, tužioci i sudije, moraju biti temeljito educirani o sadržaju ovih , te da ih se mora učiniti svjesnim potrebe da ozbiljno uzimaju sva djela rasizma i rasne diskriminacije i da izvode počinitelje tih djela pred sud.

¹⁰ Prema članu 390/1 Krivičnog zakona Republike Srpske kazniče se onaj "ko izaziva ili raspaljuje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost, ili širi ideje o superiornosti jedne rase ili naroda nad drugim" (podvukao ECRI). Na osnovu člana 163/1 Krivičnog zakona Federacije kazniče se onaj "ko javno izaziva ili raspaljuje nacionalnu, rasnu ili vjersku mržnju, razdor ili netrpeljivost među konstitutivnim narodima i ostalim koji žive u Federaciji"

¹¹ CRI (2003) 8

Odredbe zakona o parničnom i upravnom postupku

13. U sadašnjem trenutku, u Bosni i Hercegovini nema sveobuhvatnog skupa parničnih i upravnih zakona za suzbijanje diskriminacije na osnovu rase, boje kože, jezika, vjeroispovijesti, nacionalnosti ili nacionalnog ili etničkog porijekla naprimjer. Vlasti Bosne i Hercegovine navode da se u kontekstu sveobuhvatnog procesa zakonskopravne reforme koja se sada odvija u zemlji usvajanje takvog korpusa zakona još uvijek ne predviđa kao prioritet. Vlasti su takođe istakle da ustavna zabrana diskriminacije, postojeće odredbe Krivičnog zakona i uredi ombudsmena na nivou države i entiteta pružaju zakonsko-pravna sredstva koja mogu iskoristiti one osobe koje smatraju da su bile žrtvom diskriminacije.
14. Bez obzira na sve, ECRI smatra da u sadašnjem trenutku u legislativi Bosne i Hercegovine nedostaju mnoge od odredbi koje su neophodne kako bi se osigurala djelotvorna pravna sredstva žrtvama rasne diskriminacije (koja uključuje i diskriminaciju na osnovu etničkog porijekla, vjere ili jezika). Takve odredbe uključuju odredbe koje daju jasnu pravnu definiciju direktne i indirektno diskriminacije, odredbe kojima se uvodi podjela tereta dokazivanja u predmetima diskriminacije i odredbe koje omogućavaju nevladinim organizacijama koje imaju legitimnog interesa u borbi protiv rasne diskriminacije da pokrenu predmete ili da interveniraju u upravnim postupcima. ECRI smatra da bi usvajanje takve legislative takođe moglo poslužiti kao moćan instrument za edukaciju i podizanje svijesti kod širokih slojeva stanovništva. ECRI napose vjeruje da bi rasprava u vezi usvajanja takve legislative mogla podstaći istraživanje pojava direktne i indirektno rasne diskriminacije i obima do kojeg su te pojave prisutne u Bosni i Hercegovini, budući da ECRI smatra da u sadašnjem trenutku općenito nedostaje svijesti o ovim problemima. Iako ECRI shvata poteškoće koje proizilaze iz tekućeg intenzivnog procesa zakonskopravne reforme, ipak snažno preporučuje vlastima Bosne i Hercegovine da razmotre usvajanje sveobuhvatnog parničnog i upravnog zakonodavstva protiv rasne diskriminacije. U ovom pogledu, ECRI skreće pažnju vlastima na svoju Opštu političku preporuku br.7, u kojoj se daju detaljne smjernice o odredbama koje bi trebale sadržavati takvi zakoni, uključujući i gorepomenute odredbe.

Rad pravosudnih tijela

15. U Bosni i Hercegovini se tokom posljednjih godina provodi sveobuhvatna reforma pravosudnog sistema, uključujući tu i sistem imenovanja sudija, i ona je trenutno još u toku. Kako bi se ispoštovala odluka o konstitutivnosti naroda, započelo se sa upošljavanjem sudija iz reda nedovoljno zastupljenih konstitutivnih naroda. Međutim, upošljavanje ovih sudija ne odvija se sa jednakim uspjehom u cijeloj zemlji, a posebno se pokazuje teškim ili nemogućim u onim područjima gdje manjinski povraci¹² općenito još uvijek nisu održivi. ECRI bilježi izvještaje daljem trajanju nedostatka nezavisnosti i nepristranosti kod sudija, a posebno o protekcionizmu na osnovu etničkog porijekla ili pripadnosti nacionalnim političkim strankama. ECRI je takođe dobivao izvještaje da jednonacionalni sastav sudova u mnogim opštinama u oba entiteta još uvijek ozbiljno podriiva povjerenje u pravosudni sistem kod onih osoba koje se ne identificiraju sa datom etničkom grupom. ECRI još jednom poziva da se ulože naponi kako bi se osigurala nacionalna mješovitost u sistemu krivičnog pravosuđa u cijeloj Bosni i Hercegovini.

¹² Vidi dole, Ugrožene grupe – manjinski povraci

16. ECRI smatra da je kažnjavanje za ratne zločine i zločine protiv čovječnosti i genocida koji su bili počinjeni tokom rata od naročite važnosti za istjerivanje zlih duhova prošlosti i unapređivanje povjerenja unutar bosanskohercegovačkog društva. Međutim, ECRI konstatira da su mnoge od osoba protiv kojih su podignute optužnice od strane Haškog tribunala još uvijek na slobodi i u tom pogledu izražava svoju zabrinutost zbog izvještaja prema kojima je saradnja vlasti Republike Srpske sa Haškim tribunalom nezadovoljavajuća. Domaći sudovi su takođe nadležni za istrage i sudsko gonjenje ratnih zločina i oni to mogu provoditi nakon što dobiju dozvolu od strane Haškog tribunala. Iako ECRI-u nisu dostupne brojke s tim u vezi, ECRI primjećuje da je trenutno u toku nekoliko suđenja za ratne zločine, posebno u Federaciji. Međutim, ECRI zabrinjavaju izvještaji prema kojima su u nizu prilika domaći sudovi propustili da preduzmu korake na aktivnom gonjenju navodnih počinitelja zločina i prema kojima nedostatak saradnje između pravosuđa i policije dva entiteta, naročito u odnosu na provođenja naloga za hapšenje, rezultira situacijom u kojoj zločini i dalje ostaju nekažnjeni. ECRI bilježi da se trenutno uspostavlja posebni odjel za ratne zločine, u kojem se nalaze i međunarodne i domaće sudije, pri Državnom sudu Bosne i Hercegovine. U interesu žrtava i njihovih porodica, kao i pomirenja i integracije još uvijek podijeljenog društva, ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da ulože sve svoje napore kako bi izveli pred sud sve one koji su odgovorni za ratne zločine, zločine protiv čovječnosti i genocid počinjene tokom rata¹³.
17. ECRI bilježi sve veću podršku, kako na domaćem tako i na međunarodnom planu, uspostavi Komisije za istinu i pomirenje. ECRI smatra da bi rad takve komisije mogao pružiti dodatni doprinos unapređivanju pomirenja i ponovnoj uspostavi uzajamnog povjerenja između različitih zajednica. Zbog toga ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da pruže neophodnu političku i materijalnu podršku ovoj inicijativi.

Specijalizirana tijela i druge institucije

18. U sadašnjem trenutku postoje tri ureda ombudsmena u Bosni i Hercegovini – jedan na nivou države, jedan u Federaciji i jedan u Republici Srpskoj, od kojih se svaki sastoji od tri ombudsmena, od kojih po jedan dolazi iz svakog od tri konstitutivna naroda. Osim toga svaki od kantona Federacije¹⁴ takođe posjeduje svoje vlastite institucije ombudsmena. Uredi ombudsmena na državnom i entitetskim nivoima izvještavaju da je tokom proteklih godina došlo promjena u vezi oblasti na koje se odnose žalbe koje primaju, te naglasak skreće od oblasti povrata imovine ka oblasti socijalnih prava, kao što su npr. zapošljavanje, penzije ili pristup zdravstvenim uslugama, ali isto tako i u pravcu drugih oblasti, kao što je dužina trajanja sudskih procesa. Iako većina žalbi koje se tiču povrata imovine dolazi od manjinskih povratnika, uredi ombudsmena na entitetskom nivou izvještavaju da podnosioci žalbi općenito ne navode slučajeve etničke ili vjerske diskriminacije, a kada su se takvi navodi i pojavljivali, oni nisu bili potvrđeni. Iako se većina odluka ureda ombudsmena na svim nivoima navodno ispoštuje¹⁵, čitav niz odluka, naročito onih koje se

¹³ U izvještaju vladine komisije Republike Srpske iz juna 2004. u vezi sa događajima u Srebrenici u julu 1995. priznaje se da je "nekoliko hiljada Bošnjaka (muslimana) bilo likvidirano na način koji predstavlja teško kršenje međunarodnih humanitarnih zakona"

¹⁴ Federacija je podijeljena na deset kantona, čija se nadležnost proteže na niz važnih područja, uključujući obrazovanje i pružanje zdravstvenih usluga i socijalne zaštite.

¹⁵ Naprimjer, Ured ombudsmena Federacije izvještava da je stepen poštivanja odluka 70%

odnose na povrat imovine još uvijek tek treba da bude ispoštovan od strane nadležne administracije. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju da se sve odluke ureda ombudsmena na državnom i entitetskom nivou ispoštuju.

19. Počevši od januara 2004. godine, Ustavni sud Bosne i Hercegovine preuzeo je nadležnosti od Doma za ljudska prava, koji je na osnovu Dejtonskog sporazuma bio uspostavljen kao privremena mjera, sa svrhom da razmatra navode o kršenjima Evropske konvencije o ljudskim pravima. Ustavni sud je takođe tokom posljednjih godina bilježio smanjenje u broju prijava koje se odnose na povrat imovine. ECRI primjećuje da je Dom za ljudska prava u nekoliko predmeta utvrdio povrede člana 14. Evropske konvencije o ljudskim pravima (zabrana diskriminacije), naročito na polju zapošljavanja i socijalne sigurnosti. ECRI bilježi da Ustavni sud trenutno priprema izvještaj u kojem će napraviti pregled stepena poštivanja njegovih odluka koje se odnose na prava iz Evropske konvencije o ljudskim pravima, uključujući i pravo koje štiti član 14. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju da sve odluke Doma za ljudska prava i Ustavnog suda budu brzo i u potpunosti ispoštovane.
20. Uprkos toga što postoji niz mehanizama za osiguranje zaštite ljudskih prava, ECRI konstatira da u Bosni i Hercegovini nema specijaliziranog tijela za borbu protiv rasizma i rasne diskriminacije (uključujući i etničku i vjersku diskriminaciju). ECRI pridaje važnost postojanju i funkcioniranju specijaliziranih tijela koja mogu djelotvorno i nezavisno pratiti stanje u vezi rasizma i rasne diskriminacije na državnom nivou i osigurati djelotvorna sredstva pravnog utoka. ECRI je dao detaljne smjernice o oblicima u kojima bi se takvo tijelo moglo pojaviti, kao i o njegovim funkcijama, nadležnostima i načinu djelovanja u svojoj Opštoj političkoj preporuci br.2¹⁶ i Opštoj političkoj preporuci br. 7. ECRI snažno apelira na vlasti Bosne i Hercegovine da razmotre uspostavu takvog tijela, naročito u vezi sa usvajanjem legislative protiv diskriminacije, kao što se sugerira u gornjem tekstu¹⁷, pri čemu bi se ovoj instituciji moglo povjeriti praćenje provedbe te legislative.

Izbjeglice i raseljene osobe

21. Od predratne populacije koja je brojala oko 4.300.000 stanovnika, oko 2.200.000 osoba je moralo napustiti svoje domove kao rezultat rata u Bosni i Hercegovini od 1992-1995.g., koji je takođe za sobom ostavio preko 200.000 mrtvih. Veliki broj onih koji su morali pobjeći izbjegao je u inostranstvo, dok su se ostali raselili po drugim dijelovima Bosne i Hercegovine. U sadašnjem trenutku, 990.000 osoba registrirano je kao osobe koje su se vratile u svoje predratne domove, bilo iz inostranstva, bilo iz drugih dijelova zemlje. Od ovog broja, oko 436.000 njih su tzv. manjinski povratnici¹⁸. Osim toga, oko 325.000 osoba još uvijek žive kao raseljene osobe unutar zemlje. ECRI bilježi da su se stope povratka smanjile tokom posljednjih godina (oko 108.000 u 2002., 54.000 u 2003. i 3.000 u prva dva mjeseca 2004.godine), pojava koja je navodno usko povezana sa rješavanjem ogromne većine zahtjeva za povrat imovine, ali isto tako i sa smanjenjem raspoloživih sredstava za pomoć kod obnove.

¹⁶ CRI (97) 36: Opšta politička preporuka ECRI-a br. 2: Specijalizirana tijela za borbu protiv rasizma, ksenofobije, antisemitizma i netolerancije na državnom nivou

¹⁷ Odredbe građanskog i upravnog prava

¹⁸ Vidi dole, Ugrožene grupe – manjinski povratnici. Od ovih 436.000, oko 265.000 njih se vratilo u svoje domove u Federaciji, 150.000 u Republici Srpskoj i 21.000 u Brčko Distriktu.

22. Provedba imovinskih zakona, koja omogućuje podnositeljima da uspostave zahtjeve za povrat imovine i uđu u posjed svoje imovine, od ključne je važnosti za proces povratka. U tom pogledu, ECRI pozdravlja činjenicu da je, u vrijeme pisanja ovog izvještaja, preko 93% takvih zahtjeva bilo uspješno riješeno. ECRI međutim primjećuje da povratak imovine za podnositelje zahtjeva ne znači i stvarni povratak i dalji nastavak života u njihovim predratnim mjestima boravka. Iako su trenutno u toku projekti na osnovu kojih se nastoji utvrditi, po opštinama, broj osoba koje su se vratile da bi nastavile stalno živjeti u svojim predratnim domovima, u sadašnjem trenutku ne raspolaže se njihovim tačnim brojem. Međutim, ECRI bilježi izvještaje prema kojima je većina onih kojima je imovina vraćena ostavljala tu imovinu neuseljenom, povremeno ju koristila, prodavala ju ili razmjenjivala za imovinu u drugim mjestima, po pravilu u područjima kojima prevladava stanovništvo istog etničkog porijekla. Naprimjer, nevladine organizacije procjenjuju da u Republici Srpskoj samo 20 – 30% od onih kojima je imovina vraćena stvarno tu i žive. Takođe izgleda da je vjerovatnije da će se osobe koje su vratile svoju imovinu u ruralnim područjima tu vratiti i nastaviti živjeti, nego osobe koje su vratile svoju imovinu u urbanim područjima – prema procjenama nevladinih organizacija, u urbanim sredinama oko 75% vraćene imovine biva prodato. U Mostaru, gradu gdje Bošnjaci i Hrvati od rata naovamo žive u dvije razdvojene zajednice, povratnici čija se vraćena imovina nalazi u dijelovima grada naseljenim drugom etničkom grupom navodno većinom prodaju svoje stanove ili ih razmjenjuju za stanove locirane u drugoj zajednici. Općenitije gledano, uprkos toga što se navodi da u sadašnjem momentu nema nijednog područja gdje nije došlo do manjinskih povrataka, mnoge opštine u Bosni i Hercegovini su još uvijek u velikom stepenu jednonacionalne.
23. Iako ECRI pozdravlja pažnju koja se posvećuje povratu imovine i uspješnim rezultatima ovog procesa, ipak naglašava da sada prioriternu pažnju urgentno treba posvetiti osiguranju održivosti povrataka, kako bi se ljudima kojima je omogućen povratak takođe omogućilo i da ostanu. Po mišljenju ECRI-a, održivost povratka uključuje i temeljitu zaštitu ljudskih prava povratnika i njihovu ekonomsku i društvenu integraciju. To podrazumijeva da povratnicima treba osigurati garantiranu osobnu sigurnost, kao i to da neće biti izvrnuti direktnoj ili indirektnj diskriminaciji u odnosu na pristup zapošljavanju i socijalnoj zaštiti, udovoljiti njihovim daljim potrebama za dobivanjem pomoći kod obnove uništene imovine, te osigurati njihovoj djeci pristup obrazovanju neopterećenom predrasudama, na način koji ne bi bio segregacijski. Kao što će biti pomenuto u daljem tekstu¹⁹, ECRI ozbiljno brine činjenica da su u sadašnjem trenutku ovi uslovi daleko od toga da budu ispunjeni. ECRI sa zadovoljstvom bilježi da se pažnja, kako domaće tako i međunarodne javnosti, u sve većoj mjeri fokusira na osiguranje održivog povratka. ECRI snažno preporučuje vlastima Bosne i Hercegovine da ovim aspektima povratka daju apsolutni prioritet.

Prihvat i status osoba bez državljanstva

- Izbjegllice i azilanti

24. Novi zakon o kretanju i boravku stranaca i azilu na snazi je u Bosni i Hercegovini od oktobra 2003. godine i dopunjen je regulativom koja se odnosi na postupke utvrđivanja statusa izbjeglica, koja je stupila na snagu u februaru

¹⁹ Ugrožene grupe – manjinski povraci

2004.godine. ECRI bilježi da u sadašnjem momentu UNHCR i dalje provodi postupak utvrđivanja statusa izbjeglica, istovremeno se fokusirajući na jačanje kapaciteta vlasti Bosne i Hercegovine da postepeno preuzmu ovu funkciju.

25. Oko 19.500 srpskih izbjeglica iz Hrvatske još uvijek se nalazi registrirano kao izbjeglice u Bosni i Hercegovini, uglavnom u sjeverozapadnom dijelu Republike Srpske. Osim toga, procjenjuje se da nekih 15.000 – 20.000 Srba iz Hrvatske još uvijek borave kao neregistrirane osobe u Republici Srpskoj. ECRI duboko brine situacija teške nesigurnosti u kojoj se ove osobe nalaze zbog neizvjesnosti u vezi njihovog pravnog statusa, te urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da raščiste koliki je broj ovih osoba i da tim osobama, u saradnji sa UNHCR-om, obezbijede jasno definiran pravni status.
26. Od skoro 6.000 osoba iz Srbije i Crne Gore koje su živjele u Bosni i Hercegovini 2002.godine pod privremenom zaštitom, samo oko 3.000 njih još uvijek živi u zemlji. Ove osobe su skoro isključivo sa Kosova i uglavnom Romi, mada su prisutne i osobe iz drugih etničkih manjinskih grupa. ECRI shvata da je zbog sadašnje situacije na Kosovu status privremene zaštite za ove osobe produžen do juna 2004.godine. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da usko sarađuju sa UNHCR-om u vezi statusa ovih osoba, te da osiguraju da nijedna osoba ne bude silom vraćena u svoju zemlju porijekla, jer bi to bilo suprotno “non-refoulement” principu (*uzdržavanju od izгона ili vraćanja na mjesta gdje bi im život ili sloboda bili ugroženi, prim.prev.*) i članu 3 Evropske konvencije o ljudskim pravima. ECRI bilježi da je jedna trećina od ovih 3.000 osoba u sadašnjem trenutku smještena u prihvatnim centrima, gdje imaju pristupa osnovnim zdravstvenim uslugama i obrazovanju. ECRI međutim ozbiljno brinu izvještaji o primjedbama lokalnih vlasti kojima se žigošu osobe koje žive u tim kampovima, neprijateljskim stavovima koje pokazuju zvaničnici i lokalno stanovništvo, kao i izvještaji da je u nekim slučajevima trebalo savladivati otpor kako bi se romskoj djeci iz ovih kampova omogućio upis u lokalne škole. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da se pozabave problemom svih oblika demonstriranja netrpeljivosti i diskriminacije prema ljudima koji žive u prihvatnim centrima.
27. ECRI je svjestan teške humanitarne situacije koja u sadašnjem trenutku prevladava u Bosni i Hercegovini. Međutim, ECRI snažno podstiče lokalne vlasti da se pobrinu za potrebe svih izbjeglica prisutnih na njenoj teritoriji i svima im pruže zaštitu. U tom cilju naglašava da bi vlasti na svim nivoima trebale izbjegavati upotrebu takvog diskursa koji bi mogao potpirivati netrpeljivost i animozitet prema izbjeglicama i dati na znanje širokim slojevima stanovništva da Bosna i Hercegovina treba da poštuje svoje međunarodne obaveze.

Pristup javnim službama

- *Pristup socijalnim službama*

28. Iako izvještaji govore da je pristup zdravstvenoj zaštiti problematičan za mnoge građane Bosne i Hercegovine, ECRI prima izvještaje da se manjinski povratnici suočavaju sa još većim poteškoćama u pristupu zdravstvenim uslugama. Za razliku od predratne situacije, koja je bila karakterizirana postojanjem jedinstvenog sistema zdravstvenog osiguranja koji je važio za cijelu državu, u sadašnjem trenutku postoje tri odvojena sistema osnovnog zdravstvenog osiguranja u Bosni i Hercegovini: jedan u Federaciji, u kojoj je nadležnost za rad sistema ustvari prenesena na deset kantona, jedan u Republici Srpskoj, te jedan u Brčko Distriktu. Složenost ovog institucionalnog okvira rezultira čitavim

nizom poteškoća – uključujući tu i nemogućnost prenosa prava iz zdravstvenog osiguranje sa jednog na drugo mjesto i odsustvo međuentitetske saradnje u vezi pitanja zdravstvenog osiguranja – što se dodatno usložnjava činjenicom da izostaje uplata doprinosa različitim zdravstvenim fondovima. ECRI-u je ukazano da neke od ovih poteškoća, posebno nemogućnost prenošenja osiguranja sa kantona na kanton i sa entiteta na entitet, djeluju tako da odvrćaju potencijalne povratnike i istovremeno predstavljaju ogromnu prepreku onima koji su se već vratili, budući da u praksi mnogih od njih moraju putovati u drugi entitet kako bi imali pristupa zdravstvenim uslugama. ECRI konstatira da je zaključen međuentitetski sporazum o zdravstvenom osiguranju, s ciljem da se prevaziđu poteškoće u pristupu zdravstvenoj zaštiti sa kojima su se suočavali osiguranici, uglavnom izbjeglice, koji su morali putovati iz jednog entiteta u drugi. Međutim, postoje izvještaji da se ovaj sporazum u praksi ne provodi na zadovoljavajući način. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da u potpunosti provedu u praksi međuentitetski sporazum o zdravstvenom osiguranju. Osim toga, ECRI je primio brojne izvještaje prema kojima jednonacionalni sastav osoblja u zdravstvenim institucijama u nizu opština negativno utječe na povjerenje manjinskih povratnika u ove institucije. ECRI-ju su takođe upućeni izvjesni navodi prema kojima se usluge zdravstvene zaštite ne pružaju ravnopravno pripadnicima svih etničkih grupa. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da svim osobama koje žive u Bosni i Hercegovini osiguraju adekvatan pristup zdravstvenoj zaštiti na način koji nije direktno ili indirektno diskriminatoran u odnosu na određene etničke grupe.

29. Što se tiče penzija, iako su već neko vrijeme u toku pregovori koji imaju za cilj objedinjavanje tri različita penziona fonda, odnosno fondova Federacije, Republike Srpske i Brčko Distrikta, ECRI primjećuje da takav objedinjeni sistem još uvijek nije uspostavljen. ECRI primjećuje da se visine penzija koje isplaćuje svaki od ovih fondova razlikuju. Posebno su penzije koje isplaćuje fond u Federaciji znatno više od penzija u Republici Srpskoj. Do ECRI-a stižu izvještaji da takav sistem ima diskriminatoran učinak na one ljude koji su bili prisiljeni da se isele tokom rata, posebno na one koji u sadašnjem momentu žive u Federaciji a primaju penzije iz fonda Republike Srpske. ECRI konstatira da je Dom za ljudska prava ustanovio da je ovakvo rješenje diskriminatorno i podvukao da različit tretman koji se zasniva na statusu raseljenih osoba nije opravdan, posebno tamo gdje nosi sa sobom konotaciju diskriminacije na osnovu etničkog porijekla²⁰. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da razriješe ovu situaciju i da osiguraju da se pružanje usluga socijalnog osiguranja odvija na način koji nije direktno ili indirektno diskriminatoran u odnosu na određene etničke grupe.

- **Pristup obrazovanju**

30. ECRI brine činjenice da, uprkos postojećeg zakonodavstva i sporazuma koji su, često pod pokroviteljstvom međunarodne zajednice, bili potpisani od strane vlasti Bosne i Hercegovine na različitim nivoima, kao i uprkos inicijativa preduzetih na domaćem i međunarodnom planu, učenici u Bosni i Hercegovini još uvijek uglavnom pristupaju obrazovanju na segregiran način. Izvještava se da su škole često još uvijek jednonacionalne i u njima učenici i nastavnici koriste samo jedan jezik i samo jedno pismo. Oni navodno takođe često slijede nastavne planove i programe, uključujući tu i oblast vjerskog obrazovanja, koji su uvezeni iz susjednih zemalja i koji ovise o etničkoj i političkoj pripadnosti

²⁰ Odluka donesena 10. januara 2003. u predmetima br. CH/02/8923, CH/02/8942 i CH/02/9364

lokalnih vlasti. ECRI duboko brine što takvo stanje, koje se često brani sumnjivim argumentima zaštite prava na etnički i nacionalni identitet, ide nasuprot naporima na izgradnji integriranog društva u kojem bi se učenici učili uzajamnom poštovanju i podsticalo njihovo interesovanje za druge kulture. ECRI brine što ova situacija, ukoliko se na odgovarajući način hitno ne razriješi, povlači za sobom opasnost da se međuetničke predrasuda i animoziteti i dalje trajno održavaju kroz sljedeće mlađe generacije, koje, za razliku od njihovih roditelja, imaju malo ili nimalo ličnog iskustva u življenju u etnički mješovitoj sredini i koje se odgajaju i obrazuju u postkonfliktnom okruženju. U vezi ovoga, ECRI sa zabrinutošću bilježi znakove da sadašnja situacija podjele i suprotstavljanja učenika koji pripadaju različitim etničkim grupama već rezultira sukobima između učenika, posebno sukobima u kojima se javljaju fizičko nasilje i pojave teroriziranja vršnjaka. ECRI povrh toga brine što ovakva situacija podjele u obrazovanju djeluje kao jak mehanizam koji odvrća potencijalne povratnike i podriva održivost manjinskih povrataka.

31. ECRI primjećuje da je od strane ministarstava obrazovanja entiteta i kantona (koji u Federaciji imaju nadležnost za pitanja obrazovanja) potpisan sporazum o jedinstvenom zajedničkom jezgri nastavnog plana i programa. ECRI primjećuje da svaki od predmeta iz zajedničkog jezgra nastavnog plana i programa sadrži dio koji je isti za sve učenike u Bosni i Hercegovini i dio koji se razlikuje ovisno o etničkoj pripadnosti učenika. Omjer između ova dva dijela varira ovisno o predmetu: dok u predmetima kao što su matematika ili tehnički predmeti zajednički dio obuhvata skoro cijeli sadržaj tih predmeta, u predmetima kao što su jezik i književnost, historija, geografija i priroda i društvo obuhvata samo manji dio sadržaja. ECRI primjećuje da je zajedničko jezgro nastavnih planova i programa bilo zamišljeno na taj način da se omogući djeci da zajednički pohađaju časove, bez obzira na njihovu etničku pripadnost, a da pri tome istovremeno sačuvaju svoj kulturni identitet.
32. ECRI takođe primjećuje da je okvirno zakonodavstvo o osnovnom i srednjem obrazovanju bilo usvojeno na državnom nivou u junu 2003.godine, te da su zakoni usklađeni sa ovom okvirnom legislativom usvojeni u Republici Srpskoj i u većini kantona Federacije. Ovi zakoni predviđaju jedinstveno zajedničko jezgro nastavnog plana i programa i pravo učenika i nastavnika da koriste vlastiti jezik. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da osigura da zakoni usklađeni sa okvirnim zakonom o osnovnom i srednjem obrazovanju budu na snazi u svim kantonima Federacije.
33. Međutim, izvještaji dosljedno ukazuju na to da se ovi zakoni i sporazumi ne poštuju u praksi. Ovo se naročito odnosi na tzv. «dvije škole pod jednim krovom», a u sadašnjem momentu 54 takve škole još uvijek postoje u tri kantona u Federaciji. U ovim školama učenici različite etničke pripadnosti koriste iste prostore. Međutim, u stvarnosti se zapravo u ovim prostorima nalaze dvije etnički podijeljene škole. Ovakve dvije škole su i administrativno razdvojene, a djeca slijede različite nastavne planove i programe. Osim toga, učenici, nastavnici i nenastavno školsko osoblje čija se etnička pripadnost razlikuje često idu u istu školu u različitim smjenama ili koriste posebne ulaze i odvojene dijelove iste zgrade. ECRI je svjestan da postoje inicijative, naročito pod pokroviteljstvom međunarodne zajednice, čiji je cilj da se ove škole reformiraju, posebno na taj način što bi se radilo na njihovom administrativnom objedinjavanju i promoviranje zajedničke nastavne aktivnosti. ECRI pozdravlja ove inicijative. ECRI međutim poziva da se u ovim školama što je prije moguće u potpunosti primijeni zajedničko jezgro nastavnog plana i

programa. Mada «dvije škole pod jednim krovom» pružaju posebno jasan primjer neprovedbe zakona i sporazuma pomenutih u prethodnom tekstu, ECRI brinu izvještaji da postoje i mnogi drugi slučajevi u Federaciji i Republici Srpskoj u kojima se potrebama djece i nastavnika manjinske etničke pripadnosti još uvijek ne udovoljava. Npr., izvještaji govore da se zajedničko jezgro nastavnog plana i programa ne koristi u čitavom nizu škola i da učenici i nastavnici koji nisu većinskog etničkog porijekla u praksi ne koriste svoj jezik. Mada su, teoretski, škole obavezne da obezbijede vjersku nastavu iz njihove vjere onoj djeci koja se odlučuje za vjeronauk, postoje takođe izvještaji da se im u praksi obezbjeđuju samo nastava iz vjere većinske etničke grupe.

34. Agencija za standarde i ocjenivanje u obrazovanju postoji u Federaciji od 2002. godine. ECRI je informiran da vlasti Bosne i Hercegovine planiraju uspostaviti takvu agenciju pri Vijeća ministara Bosne i Hercegovine. ECRI takođe bilježi da planirana agencija za implementaciju zajedničkog jezgra nastavnih planova i programa još uvijek nije uspostavljena i urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da to urade bez odlaganja. Vlasti su takođe izvijestile ECRI da je Vijeće za udžbenike uklonilo sav uvredljivi sadržaj iz udžbenika koji se sada koriste u školama u Bosni i Hercegovini. ECRI nadalje bilježi da su u toku naponi da se sačine smjernice za pripremu udžbenika u budućnosti. Konačno, ECRI bilježi interesantne inicijative koje dolaze iz nevladinog sektora, a čiji je cilj da se depolitizira proces imenovanja direktora škola kako bi se olakšala potpunija primjena postojećih zakona i sporazuma o obrazovanju.
35. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju potpunu provedbu postojećih zakona i sporazuma o obrazovanju. ECRI naglašava da bi sve državne škole u Bosni i Hercegovini trebale biti organizirane kao multikulturne, višejezičke, multireligijske, otvorene i inkluzivne škole za svu djecu. ECRI posebno podvlači potrebu da se zajedničko jezgro nastavnog plana i programa primjenjuje u svim školama u zemlji. Isto tako, naglašava da bi trebalo poštovati pravo učenika i nastavnika da koriste svoj jezik, a da pri tom ovo bude kompatibilno sa situacijom u kojoj djeca iz redova tri konstitutivna naroda pohađaju iste časove nastave.. ECRI takođe smatra da bi se u obrazovanju mogla promovirati klima koja bi bila u većoj mjeri multikulturna, tako što bi se omogućilo obrazovanje na jezicima nacionalnih manjina, kao što su Romi ili Albanci, paralelno sa obrazovanjem na jezicima tri konstitutivna naroda u istim školama. ECRI nadalje podvlači da bi trebalo obezbijediti i nastavu vjeronauka za pripadnike one vjere koje ne pripadaju većinskoj etničkoj grupi u datoj školi.

Obrazovanje i edukacija/podizanje svijesti

36. ECRI je informiran da se obrazovanje iz domena ljudskih prava i demokratije obezbjeđuje za učenike osnovnih i srednjih škola kao dio vannastavnih aktivnosti u školama u cijeloj Bosni i Hercegovini. Učitelji i nastavnici su, uz značajnu pomoć međunarodne zajednice, bili educirani za držanje nastave iz ovih predmeta, a i odgovarajući udžbenici sada stoje na raspolaganju. ECRI podstiče vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju da obrazovanje o ljudskim pravima bude uvedeno kao obavezni predmet na svim nivoima škole u cijeloj Bosni i Hercegovini.

Zapošljavanje

37. Kako bi se ispoštovala Odluka o konstitutivnosti naroda²¹, započelo se sa zapošljavanjem u javnom sektoru osoba iz redova onih konstitutivnih naroda koji nisu bili u dovoljnoj mjeri zastupljeni. Međutim, iako ECRI nema na raspolaganju precizne brojke, nevladine organizacije izvještavaju da je napredak u ovom domenu minimalan. Kao što će biti spomenuto u daljem tekstu²², većina institucija javne uprave i preduzeća u državnom vlasništvu na lokalnom nivou su navodno još uvijek u velikoj mjeri jednonacionalne. Na izvjesnim mjestima se situacija u vezi zapošljavanja popravila samo za jedan nedovoljno zastupljeni konstitutivni narod, ali ne i za druge: npr. u Republici Srpskoj je navodno došlo do određenog poboljšanja za Bošnjake, ali ne i za Hrvate. ECRI sa zadovoljstvom bilježi da su u nekim mjestima sastavljeni konkretni akcioni planovi za povećanje broja državnih službenika iz redova nedovoljno zastupljenih grupa. ECRI podstiče vlasti Bosne i Hercegovine da ove inicijative dalje prošire. Općenitije gledano, ECRI primjećuje da je uspješna provedba odluke o konstitutivnim narodima usko isprepletena sa procesom manjinskih povrataka. ECRI zbog toga podvlači da naponi koji se ulažu u provedbu odluke o konstitutivnim narodima u javnim institucijama trebaju biti praćeni širokim spektrom mjera čiji je cilj da osiguraju održivost manjinskih povrataka, kao što se to sugerira u daljem tekstu²³.
38. ECRI bilježi da član 143. Zakona o radu Federacije i član 152. Zakona o radu Republike Srpske omogućuju onim osobama koje su bile nezakonito otpuštene tokom rata da ulože žalbu ad hoc komisijama na entitetskom, odnosno, u Federaciji, na kantonalnom nivou. U slučaju pozitivnog rješenja, u Federaciji se od poslodavca zahtijeva da vrati uposlenika, odnosno, u oba entiteta, da plati odštetu. Međutim, uprkos više hiljada upućenih žalbi (80.000 samo u Republici Srpskoj), izgleda da je do sada riješeno tek nekoliko predmeta. Oni predmeti koji su riješeni u korist podnositelja žalbe u Federaciji skoro nikad nisu rezultirali ponovnim prijemom na posao, nego, u najboljem slučaju, tek odštetom u visini do 1.700 KM (oko 850 eura). Postoje izvještaji da je u Republici Srpskoj komisija započela sa donošenjem rješenja 2003.godine. Međutim, kancelarija ombudsmena Republike Srpske izvještava da se stvarna isplata ne može izvršiti zbog nedostatka finansijskih sredstava. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju temeljitu provedbu člana 143. Zakona o radu Federacije, odnosno člana 152. Zakona o radu Republike Srpske.

Ugrožene grupe

U ovom odjeljku govori se o određenim manjinskim grupama koje bi mogle biti posebno ugrožene problemima rasizma, diskriminacije i netolerancije u datoj zemlji. Ovdje nije namjera pružiti iscrpan pregled situacije u kojoj se nalaze sve manjinske grupe u zemlji, niti sugerirati da grupe koje nisu pomenute uopšte nisu suočene sa problemima rasizma i diskriminacije.

- **Romi**

39. Vidi Odjeljak II ovog izvještaja

²¹ Vidi gore, Ustavne odredbe i druge osnovne odredbe

²² Ugrožene grupe – Manjinski povraci

²³ Ugrožene grupe – manjinski povraci

- Manjinski povratnici

40. ECRI brine činjenica da su manjinski povratnici, tj. osobe koje pripadaju konstitutivnom narodu, a koje se vraćaju u područja uglavnom naseljena pripadnicima nekog drugog konstitutivnog naroda, posebno ugroženi rasizmom i rasnom diskriminacijom (uključujući i etničku i vjersku diskriminaciju). Mada teški društveno-ekonomski uslovi koji prevladavaju u zemlji kao cjelini smanjuju mogućnost da svi građani Bosne i Hercegovine u potpunosti uživaju svoja prava, ECRI primjećuje da su manjinski povratnici suočeni sa još ozbiljnijim teškoćama, koje se, između ostalog, odnose na pristup zapošljavanju, zdravstvene usluge, penzije i odgovarajuće obrazovanje. Osim toga, mada se situacija navodno popravila u odnosu na prethodne godine, manjinski povratnici još uvijek doživljavaju neprijateljstva od strane lokalnog stanovništva, koja u nekim slučajevima uključuju i fizičko nasilje. Takva netrpeljivost često biva podstaknuta izjavama i radnjama lokalnog političkog vođstva i lokalnih vlasti čija je svrha ili rezultat da se manjinski povratnici osjete ugroženi prijetnjama ili, u najboljem slučaju, kao osobe koje nisu dobrodošle. ECRI ukazuje da, iako se termin "manjinski povratnici" općenito koristi tako da isključivo označava pripadnike jednog od tri konstitutivna naroda, povratnici, uključujući tu i Rome, koji ne pripadaju nekoj od ove tri grupe, također doživljavaju posebne teškoće i diskriminaciju.
41. Izveštaji općenito ukazuju da se sigurnosna situacija za manjinske povratnike u znatnoj mjeri popravila tokom posljednjih nekoliko godina. ECRI međutim primjećuje da je UNHCR zabilježio 277 incidenata u vezi sa povratkom 2003. godine, od kojih su se 23 sastojala od fizičkih napada, a ostatak uglavnom od prijetnji, uvreda i šteta nanesenih ličnoj imovini, nadgrobnim spomenicima i vjerskim objektima. ECRI je obaviješten da su u najmanje dva slučaja u 2003. godini (jedan u Republici Srpskoj, a jedan u zapadnom Mostaru) ovi incidenti imali za posljedicu smrtni ishod. Tokom prva četiri mjeseca 2004. godine zabilježeno je oko 40 incidenata vezanih za povratak, pri čemu su incidenti dostigli vrhunac u vrijeme eksplozije nasilja u Srbiji i Crnoj Gori (na Kosovu) u martu te godine. ECRI izražava svoju duboku zabrinutost zbog daljeg nastavka pojava incidenata u vezi sa povratkom i snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da brzo i temeljito istraže ove incidente i izvedu počinitelje pred sud.
42. Postoji još uvijek velika potreba za finansijskom pomoći kod obnove oštećene ili razorene imovine povratnika. Međutim, izvještaji ukazuju da su se sredstva raspoloživa za ovu svrhu znatno smanjila tokom posljednjih nekoliko godina. Vlasti Bosne i Hercegovine izvještavaju da pružaju pomoć kod obnove u okviru ono malo ograničenih sredstava koja imaju na raspolaganju i da pokušavaju iznaći mogućnosti za finansiranje iz međunarodnih izvora. ECRI međutim bilježi izvještaje da u nekim slučajevima manjinski povratnici nisu bili u mogućnosti da dobiju isti nivo pomoći za obnovu kao lokalno većinsko stanovništvo. ECRI snažno podstiče vlasti Bosne i Hercegovine da nastoje obezbijediti pomoć kod obnove svim povratnicima kojima je ona potrebna, te da osiguraju da svi povratnici, uključujući i manjinske povratnike, imaju ravnopravnog pristupa takvoj pomoći.
43. Mogućnosti zapošljavanja u Bosni i Hercegovini su u sadašnjem momentu veoma skućene, dijelom kao posljedica poteškoća koje proizlaze iz prelaska na tržišnu ekonomiju putem masovne privatizacije. ECRI međutim bilježi izvještaje prema kojima su manjinski povratnici povrh toga u širokim razmjerama izloženi

diskriminaciji kod zapošljavanja, kako u privatnom, tako i u javnom sektoru. Jedini manjinski povratnici za koje se izvještava da su dobili redovno zaposlenje su oni koji su bili primljeni na posao u javnim institucijama u cilju vraćanja etničke ravnoteže u skladu sa odlukom o konstitutivnosti naroda. ECRI međutim bilježi izvještaje da je njihov broj još uvijek krajnje mali u većini opština širom cijele zemlje. Kao što je pomenuto u gornjem tekstu²⁴, do sada izbjeglice u velikoj mjeri nisu bile u mogućnosti da se vrate na svoja predratna radna mjesta koristeći se postojećim zakonskim odredbama. Osim toga, u većini opština su institucije javne uprave i preduzeća u državnom vlasništvu navodno pokazivala tendenciju da upošljavaju samo pripadnike većinskog naroda ili osobe koje su pripadale nacionalnim političkim strankama na vlasti. Kao rezultat toga, većina manjinskih povratnika je prisiljena da se uposli u sektoru sive ekonomije, što dalje pogoršava njihov položaj u vezi socijalne i zdravstvene zaštite, kao što je to opisano u drugim dijelovima ovog izvještaja²⁵. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da proriteto razriješe stanje u vezi zapošljavanja manjinskih povratnika u cijeloj zemlji. ECRI takođe preporučuje vlastima Bosne i Hercegovine da podižu svijest kod javnih institucija, javnih preduzeća i u sektoru privatnog zapošljavanja o nezakonitosti sadašnje etnički diskriminatorne prakse. ECRI konačno i u ovom kontekstu ponavlja svoj poziv za usvajanjem djelotvornih antidiskriminatornih odredbi u okviru parničnog i upravnog zakonodavstva i potpunim provođenjem postojećih antidiskriminatornih odredbi krivičnog zakona.

44. Kao što je pomenuto u gornjem tekstu²⁶, potrebe djece iz redova etničke grupe koja nije većinska u praksi se još uvijek ne zadovoljavaju u školama Bosne i Hercegovine. Ministarstva obrazovanja na državnom i entitetskom nivou su ukazala ECRI-u na svoju opredijeljenost da obezbijede djeci iz porodica manjinskih povratnika školsko obrazovanje koje bi zadovoljilo njihove potrebe. ECRI međutim primjećuje da postoje izvještaji prema kojima mnoga djeca manjinskih povratnika još uvijek nemaju pristupa ovakvoj vrsti obrazovanja. Posebno primjećuje da još uvijek ima djece iz porodica manjinskih povratnika koja moraju prevaljivati velike udaljenosti kako bi dobila obrazovanje koje je za njih prihvatljivo, između ostalog u smislu nastavnog plana i programa koji se primjenjuje, jezika koji se koristi i vjeronauka koji im se pruža. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da obezbijede djeci iz porodica manjinskih povratnika pristup obrazovanju u integriranim multikulturnim školama u područjima u njihovog povratka, koji bi bio lišen političkih, vjerskih i kulturnih predrasuda i diskriminacije.
45. ECRI je dobio brojne izvještaje prema kojima lokalne političke vođe aktivno doprinose stvaranju atmosfere koja je prijeteća i neprijateljska u odnosu na manjinske povratnike, i koja ne samo da podriva održivost njihovog povratka, nego isto tako služi da svjesno obeshrabri one koji se još uvijek nisu vratili od namjere da to urade. Takve radnje su uključivale i javno spiranje krivice sa djela ratnih zločinaca, diskriminatornu raspodjelu finansijskih sredstava kod izgradnje ili obnove vjerskih objekata, i općenito netolerantne i žigošuće izjave u odnosu na konstitutivni narod kojem ti manjinski povratnici pripadaju. ECRI se bavi pitanjem iskorištavanja nacionalizma u politici u na drugom mjestu u okviru ovog izvještaja.²⁷

²⁴ Vidi, Zapošljavanje

²⁵ Vidi, Pristup javnim službama – Pristup socijalnim službama

²⁶ Vidi, Pristup javnim službama – Pristup obrazovanju

²⁷ Iskorištavanje nacionalizma u politici

- **«Nekonstitutivni» narodi**

46. ECRI brine činjenica što sadašnje stavljanje naglaska na obezbjeđivanje zastupljenosti sva tri konstitutivna naroda na političkom nivou, u institucijama javne uprave i u širokom nizu javnih preduzeća, stavlja one koji ne pripadaju jednoj od ove tri grupe u daleko nepovoljniji položaj, u kojem su, u mnogim slučajevima, takođe diskriminirani i na osnovu etničkog porijekla. Termin «nekonstitutivni» narodi obuhvata kako one osobe koje se izjašnjavaju kao pripadnici drugih etničkih grupa, tako i one osobe koje ne žele ili ne mogu da se identificiraju sa bilo kojom etničkom grupom, uključujući tu naročito mnoge osobe iz mješovitih brakova.
47. ECRI bilježi da je u aprilu 2003. godine bio usvojen zakon na državnom nivou o zaštiti prava osoba koje pripadaju nacionalnim manjinama (u daljem tekstu Zakon o nacionalnim manjinama), koji sadrži listu, koja nije iscrpna, od 17 takvih manjina. Predstavnicima nekih nacionalnih manjina su se međutim žalili da se odredbe ovog zakona u sadašnjem trenutku ne provode u praksi. Naprimjer, član 19. Zakona o nacionalnim manjinama predviđa da osobe koje pripadaju ovim manjinama imaju pravo da budu zastupljene u organima javne uprave i drugim državnim službama na svim nivoima, a u srazmjeru sa njihovim udjelom u broju stanovnika Bosne i Hercegovine prema posljednjem popisu stanovništva. Međutim, predstavnici nacionalnih manjina se žale da u sadašnjem trenutku ne postoje djelotvorni mehanizmi koji bi osigurali političku zastupljenost nacionalnih manjina, uključujući tu i one slučajeve gdje zakonska regulativa predviđa mogućnost da budu zastupljeni u izbornim tijelima kao kategorija «ostali»²⁸. Oni su nadalje izrazili svoju zabrinutost zbog toga što nacionalnim manjinama neće biti dozvoljeno da biraju predstavnike na opštinskim izborima koji su zakazani za oktobar 2004.godine, mada im nedavni amandmani na izborne zakone omogućavaju da to urade. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju uspostavu djelotvornih mehanizama koji bi osigurali političku zastupljenost nacionalnih manjina na svim nivoima, te da predstavnicima nacionalnih manjina bude omogućeno da biraju svoje predstavnike na opštinskim izborima u oktobru 2004.godine. Što se tiče zastupljenosti u neizbornim tijelima, iako ECRI ne raspolaže brojkama u vezi toga, postoje izvještaji da su nacionalne manjine još uvijek u velikoj mjeri nedovoljno zastupljene u državnim službama i javnim preduzećima, kao što se o tome govori u drugim dijelovima ovog izvještaja²⁹.
48. Predstavnicima nacionalnih manjina su izrazili ECRI-u svoju želju da odredbe Zakona o nacionalnim manjinama koje se odnose na obrazovanje budu primijenjene u praksi³⁰. U vezi ovoga i svih drugih aspekata koji se odnose na provedbu Zakona o nacionalnim manjinama, ECRI snažno podstiče vlasti Bosne i Hercegovine da usko sarađuju sa predstavnicima nacionalnih manjina. U tom pogledu, ECRI sa žaljenjem konstatuje da Vijeće nacionalnih manjina,

²⁸ Vidi gore, Ustavne odredbe i ostale osnovne odredbe

²⁹ Vidi, Rad pravosudnih tijela, Zapošljavanje i Ponašanje snaga reda i zakona

³⁰ Član 14 Zakona o nacionalnim manjinama obavezuje entitete i kantone da obezbijede obrazovanje na manjinskom jeziku na predškolskom, osnovnoškolskom i srednjoškolskom nivou, pod uslovom da budu ispunjeni određeni zahtjevi u vezi broja pripadnika nacionalnih manjina, te da obezbijede, na zahtjev i nezavisno od broja pripadnika nacionalne manjine, održavanje nastave iz maternjeg jezika, književnosti, historije i kulture na jeziku, manjina kao dopunsko obrazovanje. Član 14. takođe obavezuje nadležne vlasti da, između ostalog, osiguraju finansijska sredstva, nastavne materijale za nastavnike i štampanje udžbenika na manjinskim jezicima.

koje je, u skladu sa članom 21. Zakona o nacionalnim manjinama, trebalo biti uspostavljeno kao savjetodavno tijelo Parlamentarne skupštine, još uvijek nije uspostavljeno, te da isto tako ni u entitetima još uvijek nisu uspostavljena slična tijela. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da uspostave takva tijela na svim nivoima i da osiguraju stalnu i svrsishodnu saradnju sa njima.

- **Žrtve trgovine ljudima**

49. Bosna i Hercegovina predstavlja zemlju krajnjeg odredišta i tranzita, a u manjem stepenu i zemlju porijekla, za žene i djevojke koje su predmet trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja. Prema izvještajima, preko 90% žena žrtava trgovine dolaze iz Rumunije, Moldavije, Ukrajine i Rusije. IOM (Međunarodna organizacija za migraciju) vodi skloništa u kojima se žrtvama trgovine pružaju medicinske usluge, savjeti i pomoć kod repatrijacije, a po potrebi i kod premještanja i reintegracije. Izvještaji govore da se broj žena kojima je pružena pomoć u ovim skloništiman smanjio od preko 200 u 2002. na manje od 100 u 2003. ECRI bilježi da je uspostavljena komisija na državnom nivou koja treba da koordinira aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima. Međutim, postoje izvještaji prema kojima ova komisija ne dobiva adekvatnu pomoć od strane državne vlade. ECRI sa interesovanjem primjećuje da je u martu 2003. godine tuzlanski Kantonalni sud po prvi puta u Federaciji izrekao presudu vlasniku lokalnog noćnog kluba na osnovu držanja u ropskom odnosu, što je bilo suprotno prethodnoj praksi koja se sastojala u primjeni krivičnih odredbi kojima se kažnjava podvođenje. ECRI podstiče vlasti Bosne i Hercegovine da tijesno sarađuju sa međunarodnim organizacijama koje djeluju na polju pružanja zaštite žrtvama trgovine ljudima, te da podrže rad komisije koja je uspostavljena radi koordiniranja aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima na državnom nivou.

Antisemitizam

50. Jevrejska zajednica u Bosni i Hercegovini broji oko 1000 ljudi, od kojih manje od 100 živi u Republici Srpskoj. ECRI brine što se u knjižarama mogu nabaviti antisemitske knjige, uključujući tu i Mein Kampf i Cionske protokole, kao i to da postoje izvještaji o pojavi antisemitskih članaka u nekim novinama, posebno u Republici Srpskoj. Osim toga, ECRI bilježi izvještaje prema kojima se u raspravama u javnosti, uključujući tu i štampu, može ponekad primijetiti crta antisemitizma. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da suzbiju širenje antisemitskih materijala, između ostalog i putem usvajanja odgovarajućih zakonskih odredbi, kao što je sugerirano u gornjem tekstu³¹. ECRI podvlači ulogu koju mogu igrati vodeće ličnosti koje utječu na formiranje javnog mišljenja u društvu, bilo da se radi o političarima, predstavnicima vjerskih grupa, medija, ili o drugim akterima građanskog društva, tako što će glasno istupati protiv svih javnih oblika antisemitizma.

Ponašanje snaga reda i zakona

51. Sveobuhvatna reforma policijskog sistema u Bosni i Hercegovini bila je pokrenuta od strane Ujedinjenih nacija i ona se u sadašnjem momentu nastavlja uz pomoć EUPM (Policijske misije EU) u Bosni i Hercegovini, među čije zadatke spada i izgradnja nezavisne i odgovorne policije, te izgradnja institucija i kapaciteta. Izvještaji govore da su svi pripadnici policije koji u sadašnjem trenutku rade u Bosni i Hercegovini prošli kroz edukaciju o ljudskim

³¹ Vidjeti odredbe Krivičnog zakona

pravima, uključujući i nediskriminaciju. ECRI međutim bilježi izvještaje prema kojima ponašanje snaga reda i zakona prema Romima nije u nekim slučajevima zadovoljavalo standarde rada policije u odnosu na ljudska prava i nediskriminaciju. Naprimjer, ima izvještaja da su službenici policije uznemiravali romske prodavače na tržnicama, te da su provodili nezakonite policijske racije u romskim naseljima. ECRI primjećuje da međunarodna zajednica još uvijek igra važnu ulogu u nadzoru nad ponašanjem snaga reda i zakona u Bosni i Hercegovini. Isto tako primjećuje da se navodni slučajevi povrede dužnosti od strane policije mogu razriješiti i putem internih mehanizama kontrole unutar policije i putem sudova. Ipak, ECRI podstiče vlasti Bosne i Hercegovine da razmotre uspostavu jednog nezavisnog tijela kojem bi bila povjerena istraga svih navoda o maltretiranju od strane pripadnika policije.

52. ECRI konstatira da je tokom posljednjih godina postignut napredak u pravcu osiguravanja etnički mješovite policije, mada sastav policije još uvijek nije u skladu sa stanjem prikazanim popisom stanovništva iz 1991.godine. ECRI podstiče vlasti da nastave i intenziviraju svoje napore u ovom domenu, kako bi osigurale da se ovim mjerama obuhvate i druge grupe, a ne samo tri konstitutivna naroda.

Praćenje stanja u zemlji

53. ECRI naglašava da je važno imati analitički prikaz po kategorijama kao što su nacionalno ili etničko porijeklo, vjeroispovijest, jezik i nacionalnost, kako bi se bolje mogao procijeniti položaj u kojem se različite grupe koje čine bosanskohercegovačko društvo nalaze u različitim sferama života i kako bi se po potrebi mogle oblikovati odgovarajuće mjere za popravljavanje neravnoteža. Zbog masovnog raseljavanja stanovništva, uzrokovanog ratom, općenito se prihvata činjenica da rezultati predratnog popisa stanovništva iz 1991.godine ne prikazuju sadašnji demografski sastav zemlje. ECRI razumije bojazni, koje su mnogi izrazili, u smislu da novi popis stanovništva ne bi trebalo organizirati prije nego što proces povratka izbjeglica i raseljenih osoba bude dovršen. U tom pogledu, ECRI izražava nadu da će se uskoro steći uslovi neophodni za organiziranje novog popisa stanovništva u Bosni i Hercegovini. ECRI poziva vlasti da u međuvremenu počnu sa razmatranjem modaliteta takvog popisa u saradnji sa međunarodnim organizacijama i u stalnoj konsultaciji sa svim grupama koje čine bosanskohercegovačko društvo. U tom pogledu, ECRI naglašava da prikupljanje podataka o nacionalnom ili etničkom porijeklu, vjeroispovijesti, jeziku i nacionalnosti, što znači i prikupljanje podataka prilikom popisa stanovništva, mora biti provedeno sa dužnim poštovanjem principa povjerljivosti, obaviještenog pristanka i dobrovoljnog samoizjašnjavanja pojedinaca da pripadaju određenoj grupi. U vezi ovoga, ECRI naglašava da bi takav popis stanovništva morao omogućiti ljudima koji to žele mogućnost da se izjasne kao «Bosanci». ECRI smatra da bi takva mogućnost predstavljala korak u pravcu priznavanja punog bosanskog demokratskog građanstva, kao što se sugerira u daljem tekstu.³² i njome bi se pobrinulo za potrebe onih osoba, uključujući tu i osobe iz mješovitih brakova, koje bi se inače mogle osjećati nelagodno izjašnjavajući se kao da pripadaju određenoj etničkoj grupi. ECRI konačno podvlači da sadašnje stanje, u kojem nedostaju tačni podaci o stanovništvu u zemlji, ne smije biti korišteno kao izgovor od strane vlasti Bosne

³² Vidi, Potreba za postepenim kretanjem u pravcu priznavanja punog bosanskog demokratskog građanstva

i Hercegovine da ne preduzimaju pozitivne mjere konkretno usmjerene na one segmente stanovništva koji su očigledno u stanju potrebe³³.

Mediji

54. Elektronski i štampani mediji u Bosni i Hercegovini su još uvijek etnički podijeljeni i izvještavaju o različitim pitanjima i događajima ili o istim pitanjima i događajima ali na upadljivo različit način. ECRI smatra da je takva situacija protivna naporima na unapređivanju integriranog društva. ECRI podstiče vlasti Bosne i Hercegovine da podrže inicijative koje imaju cilj da dopru istovremeno do svih zajednica, kao npr. novine koje bi donosile iste članke na različitim jezicima ili televizijske emisije koje bi bile interesantne za sve zajednice i koje bi bile dostupne svim stanovnicima u zemlji. U ovom pogledu, ECRI bilježi izvještaje prema kojima sistem javne RTV difuzije za cijelu zemlju, koji je dobio svoju vlastitu frekvenciju 2003.godine, uživa sve veću popularnost.
55. Izvještaji govore da se stanje u radio i TV medijima u pogledu širenja etnički huškačkog materijala i prisustva izvještavanja kojim se žigošu ili vrijeđaju neke etničke ili vjerske grupe tokom posljednjih godina popravilo, posebno zahvaljujući prisustvu Regulatorne agencije za komunikacije u ovom sektoru. Međutim, ECRI primjećuje da je ovakva vrsta materijala i izvještavanja navodno još uvijek široko prisutna u štampanim medijima, naročito u Republici Srpskoj. U većini slučajeva, ova vrsta materijala i izvještavanja uperena je protiv osoba koje ne pripadaju lokalno dominantnom konstitutivnom narodu ili protiv pripadnika nacionalnih manjina, kao što su Romi ili Albanci. ECRI bilježi da članovi 3. i 4. Kodeksa za štampu sadržavaju samoregulatorne odredbe protiv poticanja, između ostalog, na rasnu, etničku ili vjersku mržnju, te odredbe protiv prejudiciranih i uvredljivih aluzija na nečije rasno, etničko ili vjersko porijeklo ili aluzija koje su jednostavno irelevantne za slučaj o kojem se izvještava. ECRI pozdravlja činjenicu da Vijeće za štampu vrši monitoring provedbe ovih odredbi. ECRI podstiče vlasti Bosne i Hercegovine da jasno skrenu pažnju medijima, naročito štampanim, bez da pri tom zadiru u njihovu uredničku nezavisnost, na potrebu da osiguraju da izvještavanje ne doprinosi stvaranju atmosfere neprijateljstva ili odbacivanja u odnosu na pripadnike bilo koje etničke i vjerske grupe, kao i na potrebu da igraju aktivnu ulogu u suzbijanju stvaranja takve atmosfere.

Iskorištavanje nacionalizma u politici

56. ECRI brine to što političke stranke široko koriste nacionalistički diskurs koji podstiče podjele, uključujući i teritorijalne podjele konstitutivnih naroda, i općenito podjele između različitih etničkih grupa koje sačinjavaju bosanskohercegovačko društvo. Tipično za takav diskurs je zastupanje prava i interesa jednog konstitutivnog naroda, pri čemu se osobe koje pripadaju drugim konstitutivnim narodima drže odgovornim za neostvarivanje tih prava i interesa. Karakteristično za takav diskurs je odbijanje da se prizna da je došlo do povrede ljudskih prava kada su žrtve takvih povreda pripadnici drugih konstitutivnih naroda. ECRI brine što korištenje ovakvog diskursa ne samo da stvara atmosferu u kojoj se koči integracija različitih etničkih i vjerskih grupa, nego se takođe stvara i klima u kojoj se ekstremni nacionalistički segmenti stanovništva, spremni da se upuste u nasilne i druge krivične radnje, osjećaju neometanim u činjenju svojih djela.

³³ Vidi dole, Položaj populacije Roma.

57. ECRI naglašava da bi se političke stranke trebale oduprijeti iskušenju da pribjegavaju onoj vrsti nacionalističkog diskursa koji podstiče na etničke podjele i animozitet. Takođe naglašava da političke stranke trebaju igrati centralnu ulogu u promoviranju unutrašnje kohezije društva i osjećanja pripadnosti istoj društvenoj zajednici. Političke stranke bi takođe trebale da se čvrsto zauzmu protiv svakog oblika rasizma i vjerske ili etničke diskriminacije. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da preduzmu ad hoc mjere konkretno usmjerene protiv korištenje etnički huškačkog diskursa od strane ekspanenata političkih stranaka, uključujući tu npr. i usvajanje zakonskih odredbi koje omogućavaju da se političkim strankama čiji su članovi odgovorni za rasističke ili diskriminatorne radnje uskrate sredstva javnog finansiranja. U ovom pogledu, ECRI skreće pažnju vlastima Bosne i Hercegovine na relevantne odredbe sadržane u Opštoj političkoj preporuci br. 7.

II ODJELJAK: PITANJA OD POSEBNOG INTERESA

U ovom odjeljku svojih izvještaja o svakoj zemlji pojedinačno, ECRI želi upozoriti na manji broj pitanja koja po mišljenju komisije zaslužuju posebnu i urgentnu pažnju u datoj zemlji. U slučaju Bosne i Hercegovine, ECRI želi skrenuti pažnju na položaj romskog stanovništva i na potrebu da se Bosna i Hercegovina postepeno kreće u pravcu priznavanja punog bosanskog demokratskog građanstva.

Položaj romskog stanovništva

58. ECRI izražava duboku zabrinutost zbog položaja krajnjeg siromaštva i marginalizacije u kojem se nalazi romsko stanovništvo u Bosni i Hercegovini. Iako je ovaj položaj takođe djelimično u vezi sa teškim ekonomskim uslovima koji prevladavaju u zemlji kao cjelini, na Rome Bosne i Hercegovine ovakvi uslova posebno negativno djeluju, a njihov položaj se dodatno pogoršava predrasudama i diskriminacijom koju trpe, kako na nivou cijelog društva, tako i od strane državnih vlasti. Nepovoljan položaj Roma je očigledan u svim oblastima života. Povrh oblasti u kojima dijele istu sudbinu sa svim nekonstitutivnim narodima Bosne i Hercegovine, kao što je pitanja učešća u političkom životu, u nepovoljnom su položaju i u oblastima obrazovanja, stanovanja, zdravstvene zaštite, zapošljavanje i pristupa javnim službama. ECRI smatra da je potrebno urgentno preduzeti sveobuhvatne i ciljane mjere kojima bi se razriješio položaj u kojem se nalazi romsko stanovništvo Bosne i Hercegovine.
59. Iako se samo oko 8.900 osoba izjasnilo kao Romi tokom posljednjeg popisa stanovništva iz 1991.godine, vlasti procjenjuju da u sadašnjem trenutku u Bosni i Hercegovini živi najmanje 20.000 Roma. Nevladini i drugi posmatrači procjenjuju da je njihov broj dva ili tri, pa i više puta veći. Većina Roma je uglavnom živjela na teritoriji koja je danas Republika Srpska. Ogromna većina njih je morala napustiti svoje domove tokom rata. Međutim, izvještaji govore da se samo mali broj njih vratio u svoja bivša mjesta stanovanja. Kao rezultat toga, većina Roma u Bosni i Hercegovini danas živi na teritoriji Federacije.
60. Aspekt koji posebno zabrinjava ECRI, budući da negativno utječe na ostvarivanje mnogih prava od strane Roma, uključujući tu i osnovna ljudska prava, je da Romima nedostaju lični dokumenti. Ovi dokumenti uključuju rodne listove, lične karte, dokumente u vezi zdravstvenog osiguranje i prava iz socijalne zaštite, te pasoše. Činjenica da mnogi Romi žive u neformalnim

naseljima³⁴, čiji stanovnici nisu registrirani kod lokalnih vlasti, očigledno ima negativan učinak na mogućnost Roma da pribave bar neke od ovih dokumenata. ECRI primjećuje da je Savjetodavni odbor za Rome³⁵ označio nedostatak rodnih listova kao prioritetni problem u svom planu rada za period 2002-2006. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da provedu ovaj plan bez odlaganja i da putem šire strategije razriješe situaciju u kojoj romskom stanovništvu nedostaju dokumenti. Iako, kao što je već ranije pomenuto, to što Romima nedostaju dokumenti negativno utječe na njihovu mogućnost ostvarivanja širokog spektra prava, ECRI ističe da je, uzimajući u obzir sadašnju zdravstvenu i ekonomsku situaciju u kojoj se nalazi romsko stanovništvo, naročito važno osigurati Romima neophodne dokumente koji im omogućavaju pristup zdravstvenim uslugama i socijalnim dodacima.

61. Izveštaji govore da su Romi doživljavali ozbiljne poteškoće i diskriminaciju kod ostvarivanja prava na imovinu, a time i prava na povratak u predratne domove. ECRI je obaviješten da je, s obzirom na činjenicu da su mnogi Romi prije rata živjeli u stanovima za socijalno ugrožene, na ovu grupu posebno negativno utjecala činjenica da imovinski zakoni usvojeni nakon rata u principu nisu priznavali smještaj u socijalnim stanovima kao vrstu stanarskog prava na osnovu kojeg se može tražiti pravo na povrat. Nadalje, mnogi od Roma koji su ranije živjeli u neformalnim naseljima prije rata nisu bili u mogućnosti da se u njih vrate, budući da su ta naselja bila razorena i da nije bio obezbijeđen bilo kakav alternativni smještaj. Oni Romi koji su mogli tražiti povrat lične imovine su takođe navodno prošli kroz ozbiljne poteškoće i često bili diskriminirani od strane vlasti i drugih građana. Neki izvještaji npr. govore da su lokalne vlasti često opstruirale romske zahtjeve za povrat, navodeći kao razlog da privremeni korisnici njihove imovine nemaju gdje otići. U predmetima gdje su Romima pozitivno riješavani njihovi zahtjevi, vlasti su navodno često sporo deložirale privremene korisnike, a u nekim su slučajevima Romi morali plaćati privremenim korisnicima stana da ovi napuste njihovu imovinu. Za privremene vlasnike se tvrdi da su pljačkali ili demolirali imovinu Roma prilikom odlaska, a da pri tom vlasti nisu preduzimale zakonske mjere na kažnjavanju počinitelja. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da ukažu svim lokalnim vlastima na nezakonitu prirodu ovakve prakse i da osiguraju da slučajevi nanošenja štete romskoj imovini budu istraženi, a njihovi počinitelji dovedeni pred sud.
62. U sadašnjem trenutku, procjenjuje se da 50-70% Roma Bosne i Hercegovine živi u neformalnim naseljima u uslovima krajnjeg siromaštva, a u nekim slučajevima i u takvim uslovima da su zdravlje i život stanovnika tih naselja ozbiljno ugroženi. Mnogima od ovih naselja nedostaju osnovne pogodnosti kao što su pitka voda, struja, pouzdani izvori grijanja, kanalizacija ili odvoz smeća. Nadalje, ljudi koji žive u tim naseljima posebno su izloženi prisilnoj deložaciji, nakon koje im se, kao u čitavom nizu slučajeva o kojima govore izvještaji, ne obezbjeđuje alternativni smještaj. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da bez odlaganja razriješe stambenu situaciju romskog stanovništva, te da u kratkom roku osiguraju da sva romska boravišta udovoljavaju barem najosnovnijim standardima prikladnog stambenog smještaja. ECRI bilježi da su u nekim opštinama, kao npr. u Sarajevu i u Brčko Distriktu, vlasti preduzele izvjesne korake da legaliziraju naselja ili da pruže alternativni smještaj njihovim stanovnicima, te snažno preporučuje vlastima Bosne i Hercegovine da ovakve inicijative dalje prošire.

³⁴ Vidi dole, stav 62

³⁵ Vidi dole, stav 68

63. ECRI je takođe zabrinut zbog slučajeva nasilja vezanog za povratak i pojava neprijateljstva prema Romima. Mada su se, kao što je istaknuto u gornjem tekstu³⁶, sigurnosni uslovi manjinskih povratnika općenito poboljšali tokom posljednjih godina, nije sasvim izvjesno da se takva poboljšanja odnose i na povratničku romsku populaciju u istom stepenu kao i za druge grupe povratnika. Postoje mnogi izvještaji o verbalnim napadima i prijetnjama nasiljem, a bilo je takođe i fizičkih napada. Bilo je takođe slučajeva demonstriranja lokalnog stanovništva protiv planova za obezbjeđivanje objekata za Rome. ECRI preporučuje da vlasti Bosne i Hercegovine osiguraju da svi slučajevi nasilja i pojava neprijateljstva prema Romima budu temeljito istraženi, a njihovi počinitelji dovedeni pred sud.
64. Romi u Bosni i Hercegovini se takođe nalaze u nesrazmjerno lošijem položaju na tržištu rada. Različiti izvori izvještavaju da samo 2% romske populacije ima redovno zaposlenje i da se u okviru tog već ionako minimalnog postotka žene suočavaju sa posebno teškim preprekama. Ova situacija je očigledno, u odnosu na mnoge Rome, u vezi sa nedostatkom kvalifikacija koje bi im poboljšale šanse da se uključe u tržište rada, kao i sa općenito lošom situacijom na tržištu rada kakva prevladava u Bosni i Hercegovini kao cjelini. Međutim, izgleda da i etnička diskriminacija takođe igra važnu ulogu, kao što ilustriraju mnogi izvještaji koji govore o nesprenosti mnogih privatnih poslodavaca da uposle Rome. ECRI preporučuje da vlasti Bosne i Hercegovine razriješe položaj pripadnika romske zajednice na tržištu rada kao dio šire strategije za poboljšanje položaja ovog dijela stanovništva Bosne i Hercegovine, kao što se sugerira daljem tekstu³⁷.
65. Izvještaji govore da odnosi sa policijom takođe predstavljaju problematičnu oblast za Rome. Pripadnici romskih zajednica su navodno predmet nesrazmjerno čestih provjera, a često i uznemiravanja, od strane organa za provedbu reda i zakona. Izgleda da postoje još uvijek široko raširene predrasude u odnosu na Rome, a navodno su neki policijski službenici na osnovu malo ili nimalo dokaza okrivljavali Rome za krivična djela ili propuštali da provedu istragu o krivičnim djelima počinjenim protiv Roma. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da preduzmu mjere da se ovakva praksa zaustavi³⁸.
66. ECRI duboko brine krajnje niska stopa uključenosti romske djece u obrazovanje. Brojke dostavljene ECRI-u u vezi ovoga široko variraju, ali međunarodni posmatrači procjenjuju da je manje od 15% romske djece u cijeloj zemlji stvarno uključeno u proces školovanja, mada takođe izvještavaju da procenat njihove uključenosti u proces školovanja polako raste. Tako niska stopa uključenosti povezana je sa nizom faktora, među ostalim i za siromaštvo, koje utječe na mogućnost roditelja da plaćaju udžbenike, odjeću i prevoz, ali isto tako i za diskriminaciju i uznemiravanje, što u nekim slučajevima uključuje i ispoljavanje predrasuda od strane učitelja i nastavnika, školskih vlasti i školske zajednice u odnosu na romsku djecu i roditelje. Općenitije gledano, izvještaji govore da su dosadašnji naponi uloženi od strane vlasti Bosne i Hercegovine u provedbu obaveze obaveznog školovanja romske djece bili veoma skromni. ECRI smatra da bi nepovoljan položaj romske djece u obrazovanju trebalo urgentno razriješiti na multidimenzionalan način. U tom pogledu, ECRI

³⁶ Ugrožene grupe – Manjinski povraci

³⁷ Vidi dole, stav 68

³⁸ Vidi gore, Ponašanje organa za provedbu zakona (policije)

pozdravlja usvajanje «Akcionog plana u vezi obrazovnih potreba Roma i pripadnika drugih nacionalnih manjina u Bosni i Hercegovini» od strane ministarstava obrazovanja entiteta i kantona, a pod pokroviteljstvom OSCE-a. Među ciljeve koje ovaj plan postavlja, i za čije se postizanje identificiraju konkretne aktivnosti i odgovornosti, spadaju promoviranje sistemskih promjena koje treba da osiguraju zadovoljavanje obrazovnih potreba Roma, uklanjanje finansijskih i administrativnih prepreka upisu u škole i završavanju procesa školovanja, očuvanje romskog jezika i kulture i pridobivanje podrške i učešća romskih roditelja i zajednica. ECRI snažno urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da u potpunosti provedu ovaj akcioni plan. U ovom pogledu, ECRI sa zadovoljstvom bilježi da su u nekoliko kantona i u Republici Srpskoj već određena sredstva za provedbu ovog plana, te urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da osiguraju da i sva druga neophodna budžetska sredstva budu ubrzo obezbijeđena.

67. Općenitije gledano, ECRI-u se čini da u sadašnjem trenutku vlasti Bosne i Hercegovine na svim nivoima ovome pristupaju tako što smatraju da će mjere koje su općenito usmjerene na poboljšanje situacije svih građana u ključnim oblastima života, kao što su obrazovanje, zapošljavanje i pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti neminovno imati povoljnog utjecaja i na položaj romskog stanovništva. Po mišljenju ECRI-a, međutim, marginalizirani i nepovoljan položaj romskog stanovništva Bosne i Hercegovine u sadašnjem trenutku je takav da na minimum svodi njihovu mogućnost da imaju koristi od opštih mjera u istom stepenu kao i druge grupe. ECRI prema tome smatra da postoji urgentna potreba da vlasti Bosne i Hercegovine na svim nivoima postanu svjesne činjenice da se nepovoljan položaj romskog stanovništva može na adekvatan način razriješiti samo ukoliko opšte mjere budu praćene paralelnim usvajanjem pozitivnih mjera konkretno usmjerenih na ovu ciljnu grupu stanovništva.
68. U tom cilju, a uzimajući u obzir međuovisni karakter različitih oblasti života u kojima se Romi u sadašnjem trenutku nalaze u vrlo nepovoljnom položaju u odnosu na druge, ECRI smatra da bi trebalo izgraditi sveukupnu strategiju kojom bi se na sveobuhvatan i multidimenzionalan način riješila situacija u kojoj se nalazi ovaj dio stanovništva Bosne i Hercegovine. Takvu strategiju bi trebalo oblikovati u uskoj saradnji sa predstavnicima širokog spektra romskih zajednica, kako bi se osiguralo da ona u najvećoj mogućoj mjeri odražava potrebe tih zajednica i uživa njihovu podršku. Predstavnike romskih zajednica bi trebalo na svrsishodan način uključiti ne samo u oblikovanje te strategije, nego i u njenu provedbu, procjenu i, po potrebi, njen dalji razvoj. U vezi toga, ECRI primjećuje da je u novembru 2003.godine bio uspostavljen Savjetodavni odbor za Rome, sastavljen od predstavnika Roma i predstavnika različitih ministarstava, kao savjetodavno tijelo Vijeća ministara. ECRI je obaviješten da ovaj odbor trenutno radi na pripremi globalne strategije za razrješavanje položaja romskih zajednica u Bosni i Hercegovini. Međutim, ECRI bilježi izvještaje po kojima odbor do sada nije bio u stanju da se pokaže djelotvornim u svom radu, dijelom zbog nedostatka sredstava, ali takođe i zbog izostanka saradnje od strane vlasti. ECRI urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da razmotre načine kako da se ojača uloga ovog odbora, odnosno općenitije, kako da se osigura svrsishodno sudjelovanje predstavnika Roma u razradi i provedbi politika koje se na njih odnose. ECRI takođe smatra da bi bilo korisno imenovati osobe iz reda izvršnih vlasti na svim nivoima koje bi bile odgovorne za koordiniranje aktivnosti vlasti po pitanjima Roma. Na kraju, ECRI bi želio naglasiti da nedostatak tačnih podataka u vezi stanja stanovništva negativno utječe na sposobnost vlasti da

kreiraju mjere čiji je cilj poboljšanje stvarne ravnopravnosti ciljnih grupa i u velikoj mjeri otežava evaluaciju svih takvih mjera. ECRI smatra da bi se, dok se čeka na organiziranje popisa stanovništva³⁹, mogli u međuvremenu izgraditi alternativni instrumenti za praćenje. ECRI primjećuje da je npr. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine pokušalo prikupiti ažurirane statističke podatke pomoću upitnika koji su bili poslani opštinama u kojima je romsko stanovništvo bili registrirano od 1991.godine. ECRI podstiče vlasti da proširuju ovakve inicijative.

Potreba za postepenim kretanjem u pravcu priznavanja punog bosanskog demokratskog građanstva

69. Kao što je istaknuto u različitim dijelovima ovog izvještaja, u današnjoj Bosni i Hercegovini postoji tijesna korelacija između mogućnosti posjedovanja i ostvarivanja prava pojedinca sa jedne strane i etničke pripadnosti datog pojedinca sa druge strane. U nekim slučajevima, npr. u oblastima političkog zastupanja ili zapošljavanja u javnom sektoru, samo one osobe koje se izjasne da pripadaju određenoj etničkoj grupi posjeduju određena prava i mogućnosti⁴⁰. U drugim, brojnijim slučajevima, mada se pojedincima priznaju prava bez obzira na njihovu etničku pripadnost, potonja pripadnost u praksi čini neophodan uslov za stvarno ostvarivanje tih prava.
70. ECRI primjećuje da su se naponi međunarodne zajednice na zaustavljanju rata i stvaranje mira i stabilnosti putem Dejtonskog sporazuma u velikoj mjeri morali oslanjati na sistematsko korištenje etničke pripadnosti u mnogim oblastima života, kao i na institucionalna rješenja koja su u suštini bila oblikovana tako da se zadovolje potrebe i interesi tri glavna konstitutivna naroda. ECRI shvata da je takav pristup možda i bio nužan u postkonfliktnoj situaciji. ECRI međutim primjećuje da se, u sadašnjem trenutku, one osobe koje se ne izjašnjavaju kao pripadnici jednog od tri konstitutivna naroda, bilo zbog toga što su pripadnici neke druge etničke grupe, bilo zbog toga što ne mogu ili ne žele da izaberu etničku pripadnost, nalaze u veoma nepovoljnom položaju u odnosu na druge, a u mnogim su slučajevima i žrtve etničke diskriminacije. ECRI smatra da pritisak koji se sada vrši na pojedince da pokažu svoju etničku pripadnost pospješuje dalje održavanje takvog društva u kojem su zajednice etnički podijeljene, a marginalizira one osobe koje bi zapravo mogle služiti kao mostovi među zajednicama. Nadalje, kao što je pomenuto u gornjem tekstu⁴¹, ECRI podvlači da jak naglasak koji se sada stavlja na etničku pripadnost i na obezbjeđivanje prava trima konstitutivnim narodima u velikoj mjeri ide naruku snaženju podrške političkim strankama koje iskorištavaju nacionalni identitet i etničku pripadnost kao sredstva za promoviranje podjele i odlaganje integracije bosanskohercegovačkog društva.
71. ECRI prema tome smatra da postoji potreba za postepenim kretanjem u pravcu sistema čiju bi osovину činio koncept punog bosanskog demokratskog građanstva i u kojem pojedinci ne bi bili prisiljeni da se izjašnjavaju kao pripadnici neke etničke grupe kako bi mogli imati pristupa pravima ili sudjelovati u političkim i drugim procesima. Naprimjer, kako bi se pristup političkim položajima učinio manje ovisnim o etničkoj pripadnosti, ECRI smatra da bi, srednjoročno gledano, trebalo razmotriti mogućnost da se ukine obaveza da se

³⁹ Vidi, Praćenje stanja

⁴⁰ Naprimjer, vidi gore, Ustavne odredbe i druge osnovne odredbe

⁴¹ Iskorištavanje nacionalizma u politici

kandidati na izborima izjašnjavaju kao pripadnici neke etničke grupe. ECRI smatra da bi, paralelno sa naporima u ovom pravcu, vlasti Bosne i Hercegovine trebale preduzeti pozitivne korake kojima bi se promoviralo sudjelovanje svih segmenata društva Bosne i Hercegovine, naročito onih koji se u sadašnjem momentu identificiraju kao «ostali». ECRI bilježi sve veću podršku koju široki slojevi stanovništva daju ovom pristupu i urgira kod vlasti Bosne i Hercegovine da podrže pokrete građanskog društva koji mogu doprinijeti razvoju inicijativa naglašavajući vrijednost bosanskog demokratskog građanstva i ublažavajući sadašnji sveprisutni naglasak koji se stavlja na etničku pripadnost.

BIBLIOGRAFIJA

U ovoj bibliografiji nabrajaju se glavni objavljeni izvori koji su bili korišteni tokom ispitivanja situacije u Bosni i Hercegovini: nju ne treba smatrati iscrpnom listom svih izvora informacija dostupnih ECRI-u prilikom sastavljanja ovog izvještaja.

1. CRI (96) 43: ECRI General Policy Recommendation n° 1: Combating racism, xenophobia, antisemitism and intolerance, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, October 1996
2. CRI (97) 36: ECRI General Policy Recommendation n°2: Specialised bodies to combat racism, xenophobia, antisemitism and intolerance at national level, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, June 1997
3. CRI (98) 29: ECRI General Policy Recommendation n° 3: Combating racism and intolerance against Roma/Gypsies, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, March 1998
4. CRI (98) 30: ECRI General Policy Recommendation n° 4: National surveys on the experience and perception of discrimination and racism from the point of view of potential victims, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, March 1998
5. CRI (2000) 21: ECRI General Policy Recommendation n°5: Combating intolerance and discrimination against Muslims, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, April 2000
6. CRI (2001) 1: ECRI General Policy Recommendation N° 6: Combating the dissemination of racist, xenophobic and antisemitic material via the Internet, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, December 2000
7. CRI (2003) 8: ECRI General Policy Recommendation N°7: National legislation to combat racism and racial discrimination, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, February 2003
8. CRI (98) 80 rev: Legal measures to combat racism and intolerance in the member States of the Council of Europe, European Commission against Racism and Intolerance, Council of Europe, 2000
9. Statistical Report on the Implementation of the Interim Agreement on Accommodation of Specific Needs and Rights of Returnee Children, Coordination Board for the Implementation of the March 5th 2002 Interim Agreement on Returnee Children, 19 November 2003
10. Education Reform – A Message to the People of Bosnia and Herzegovina, Federal Ministry of Education, Science, Culture and Sports and Ministry of Education, Republic of Sprska, 21 November 2002
11. Implementation Plan for the Interim agreement on accommodation of specific needs and rights of returnee children, Federal Ministry of Education, Science, Culture and Sports and Ministry of Education, Republic of Sprska, 13 November 2002
12. Comparative Indicators on Refugees, Displaced Persons and Returnees, Property Law Implementation and Reconstruction in BiH from 1991 to 30 June 2003, Ministry for Human Rights and Refugees of Bosnia and Herzegovina, October 2003
13. Report on the Activities of the Ombudsmen and Situation of Human Rights in the Federation of B&H for 2002, Ombudsmen of the Federation of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo, March 2003
14. Action Plan on the Educational Needs of Roma and Members of Other National Minorities in Bosnia and Herzegovina, developed by the Task Force on the Educational Needs of Roma and Other National Minorities, Adopted by the Entity and Cantonal Ministers of Education of Bosnia and Herzegovina, OSCE Mission to Bosnia and Herzegovina, February 2004
15. Izveštaj Broj I., Vijeća za štampu BiH o stalnom monitoringu štampanih medija (januar-mart 2004.) (*Press Council media monitoring for the period January –March 2004*)

16. Cultural Memory – A Vanishing Treasure, Commission to Preserve National Monuments, The International Peace Centre, Sarajevo 2004
17. Law on Gender Equality in Bosnia and Herzegovina, PA BiH no. 56/03, Sarajevo, 21 May 2003, Gender jednakost I ravnopravnost u BiH
18. Zakon o Zaštiti Prava Pripadnika nacionalnih Manjina, Priredio I predgovor napisao Slobodan Nagradić, Ministarstvo za ljudska prava I izbjeglice BiH, Sarajevo 2004
19. The Non-Constituents, Rights Deprivation of Roma in Post-Genocide Bosnia and Herzegovina, Country Report Series, No. 13, European Roma Rights Centre, February 2004
20. Law on Freedom of Religion and Legal Position of Religious Communities and Churches in Bosnia and Herzegovina, PS BiH No. 3/04; Sarajevo, 28 January 2004
21. Constituent Peoples' Decision of the BiH Constitutional Court, Official Gazette of BiH, 14 September 2000
22. Building Bridges in Mostar, International Crisis Group Media Release, Sarajevo/Brussels, 20 November 2003
23. Bosnia and Herzegovina, U.S. Department of State Country Reports on Human Rights Practices – 2003, released by the Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor, 25 February 2004
24. Legacy of War: Minority Returns in the Balkans, Human Rights Watch World Report 2004, January 2004
25. Health Care in Bosnia and Herzegovina in the Context of the Return of Refugees and Displaced Persons, United Nations High Commissioner for Refugees, Sarajevo, July 2001
26. Background Note: Bosnia and Herzegovina, US Department of State, Bureau of European and Eurasian Affairs, February 2003
27. Bosnia and Herzegovina, US Department of State Country Reports on Human Rights Practices 2002, released by the Bureau of Democracy, Human Rights and Labour, 31 March 2003
28. Bosnia-Herzegovina, US Department of State International Religious Freedom Report 2003, released by the Bureau of Democracy, Human Rights and Labour
29. Bosnia-Herzegovina, Amnesty International Report 2003 covering period January to December 2002
30. Bosnia and Herzegovina, Shelving justice – war crimes prosecutions in paralysis, Amnesty International November 2003
31. Bosnia and Herzegovina, Human Rights Watch World Report 2002
32. Hopes Betrayed: Trafficking of Women and Girls to Post-Conflict Bosnia and Herzegovina for Forced Prostitution, Human Rights Watch, Vol. 14, No. 9 (D) – November 2002
33. Extract from IHF report “Human Rights in the OSCE Region: Europe, Central Asia and North America. Report 2004 (Events of 2003)”: Bosnia and Herzegovina, International Helsinki Federation, 2004

